

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนาเครือข่ายการจัดการเรียนรู้ศาสตร์พระราชาด้านเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน อยู่ดี กินดี มีสุข ผู้วิจัยศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยไว้ดังนี้

- 2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย
 - 2.1.1 ศาสตร์พระราชากับการพัฒนาด้านเกษตรกรรมที่ยั่งยืน
 - 2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน
 - 2.1.3 แนวคิดการพัฒนาเครือข่ายจัดการเรียนรู้
 - 2.1.4 แนวคิดการสร้างสุขภาวะชุมชนอย่างยั่งยืน
 - 2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาวะ อยู่ดี กินดี มีสุข
- 2.2 บริบทพื้นฐานของพื้นที่ตำบลโนนทอง
- 2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.4 กรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายการจัดการเรียนรู้ศาสตร์พระราชาด้านเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะชุมชนอยู่ดี กินดี มีสุข” คณะผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นกรอบคิดและแนวทางในการดำเนินการวิจัยโดยมีแนวคิดและสาระสำคัญ ดังนี้

2.1.1 ศาสตร์พระราชากับการพัฒนาด้านเกษตรกรรมที่ยั่งยืน

“ศาสตร์พระราชา” หมายถึง โครงการตามพระราชดำริฯ ต่าง ๆ ของ รัชกาลที่ 9 ที่ทรงใช้เป็นหลักในการพัฒนาประเทศตลอดระยะเวลา 70 ปีที่ผ่านมา เพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้พสกนิกรชาวไทยมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สาระเกี่ยวกับ “ศาสตร์พระราชา” ที่อยู่คู่แผ่นดินไทยครอบคลุมทั้ง “พระราชดำริ” คือ แนวคิดและปรัชญา “พระราชดำรัส” คือ คำสั่งสอน เตือน ให้สติ “พระราชกรณียกิจ” คือ หลักการทรงงาน และ “พระราชจริยวัตร” ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 การน้อมนำ “ศาสตร์พระราชา” มาเป็นแบบอย่างในการประพฤติตน มาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต การปฏิบัติงานในหน้าที่ การน้อมนำมาประยุกต์ใช้จะเป็นการเชื่อมโยง “สายใยแห่งความรักและความห่วงใย” ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อประชาชนชาวไทยให้ยั่งยืนต่อไป “ศาสตร์ของพระราชา” จึงไม่ใช่ศาสตร์ ที่เพียงแต่จะนำมาใช้กับประเทศไทยได้เพียงอย่างเดียว หากแต่

เป็นศาสตร์การพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งสาระเกี่ยวกับ “ศาสตร์พระราชา” ในงานวิจัยเรื่องนี้ น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นแนวทางหลักในการวิจัย ทั้งนี้จากการที่องค์การสหประชาชาติได้” สดุดีในหลวง รัชกาลที่ 9 ยกย่องกษัตริย์นักพัฒนา ต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า โครงการมากมายที่มุ่งเน้นการพัฒนาพื้นที่ และสร้างวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นให้กับชุมชน ด้วยการสร้างทางเลือกการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งสาระเกี่ยวกับหลักการพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ซึ่งหัวใจหลักของแนวคิดดังกล่าวคือการดำรงชีพโดยถือหลักพอประมาณ ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีเหตุผล และมีการเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งศาสตร์พระราชาก็คณะผู้วิจัยนำมาเป็นแนวทางในการทำการวิจัยนั้น คือ ศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบเกษตรกรรมอันประกอบไปด้วยแนวคิดย่อย 3 แนวคิดด้วยกัน คือ แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเกษตรผสมผสาน และแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่

“...เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนรากฐานของชีวิตรากฐานความมั่นคงของแผ่นดินเปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกต้องรองรับบ้านเรือน ตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็มและลืมเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป...” พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วารสารชัยพัฒนา ฉบับประจำเดือน สิงหาคม 2542

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและวิถีปฏิบัติที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสชี้แนะแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี และได้ทรงเน้นย้ำแนวทางพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต การป้องกันให้รอดพ้นจากวิกฤตและให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ นับเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตดำเนินไปในทางสายกลางที่เหมาะสม สอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่อันเรียบง่ายของคนไทย ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับประชาชนทุกระดับ ทั้งระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรและระดับประเทศได้ (เกษม วัฒนชัย, 2549)

2.1.1.1 หลักการของเศรษฐกิจพอเพียง

หลักการของเศรษฐกิจพอเพียง มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

1) ความพอประมาณ ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยเน้นการดำเนินชีวิตตามอัตภาพหรือสภาวะของบุคคลหรือองค์กรในขณะนั้น ด้วยทางสายกลาง สมดุลไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ไม่สุดโต่งเกินพอดี เช่น ใช้จ่ายได้แต่ต้องไม่ฟุ้งเฟ้อจนสร้างหนี้สินให้ตนเองและครอบครัว ออกออมได้แต่ต้องไม่ตระหนี่ถี่เหนียวจนตนเองลำบากหรือเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น

2) ความมีเหตุมีผล เป็นการใช้สติและปัญญาในการตัดสินใจด้วยเหตุด้วยผล โดยปราศจากอารมณ์หรืออคติ มีความยับยั้งชั่งใจกับความอยากได้-อยากมี-อยากเป็น โดยที่ความมี

เหตุมีผลต้องเป็นสิ่งที่สามารถอธิบายได้ ไม่ว่าจะจะเป็นไปตามหลักวิชา หลักกฎหมาย กฎเกณฑ์ทางสังคมหรือหลักศีลธรรมก็ตาม

3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดี เป็นการเตรียมความพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วยความไม่ประมาท ครอบคลุมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายในและภายนอก ทั้งที่ควบคุมได้และควบคุมไม่ได้ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องธรรมชาติที่เกิดขึ้นตลอดเวลากับทุกคน ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงได้ แต่การจะอยู่รอดและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้อย่างมั่นคง ต้องเข้าใจที่มาของการเปลี่ยนแปลงนั้นๆว่าเกิดจากสาเหตุอะไร ส่งผลกระทบต่ออย่างไร และที่สำคัญต้องมีการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งใน 4 ด้าน คือ

ด้านที่ 1 : ภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจหรือภูมิคุ้มกันทางการเงิน ด้วยการใช้จ่ายเงินตามอัตภาพและความจำเป็น ไม่สร้างหนี้สินที่ไม่ทำให้เกิดรายได้ มีการประหยัด อดออมไว้ใช้ในยามจำเป็นหรือในภาวะฉุกเฉิน โดยอาจทำ “บัญชีรายรับรายจ่ายของตนเองและครอบครัว” เพื่อเป็นเครื่องมือเบื้องต้นในการสร้างภูมิคุ้มกันทางการเงิน ทำให้เห็นสถานะการเงินที่แท้จริงและใช้จ่ายด้วยความรอบคอบ หลักการสร้างภูมิคุ้มกันทางการเงินนั้นต้องคำนึงถึง

1.1 ความประหยัด เป็นการใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นแต่ไม่ใช่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่ยอมใช้เงินแม้ในสิ่งที่จำเป็นขณะเดียวกัน ไม่ใช่ความฟุ่มเฟือยหรือใช้เงินมากในสิ่งที่ไม่มีความจำเป็น การใช้จ่ายจะมากน้อยเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับอัตภาพของตนเองจากรายได้ที่สุจริตและไม่ไปคดโกงรับสินบนหรือเบียดเบียนให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อนด้วยเหตุนี้ ความประหยัดจึงต้องตั้งบนพื้นฐานของความพอเพียง คือ การตระหนักรู้ถึงคุณค่าของเงิน ฉลาดใช้ฉลาดออมและฉลาดทำบุญตามอัตภาพ

1.2 ความมีเหตุมีผล เป็นการตัดสินใจใช้จ่ายอย่างมีสติ บางครั้งอาจขึ้นอยู่ กับหลักเกณฑ์หรือกฎกติกาต่างๆ ในสังคมด้วย เช่น การจ่ายภาษีตามกฎหมาย การจ่ายเงินเพื่อทำนุบำรุงศาสนาหรือวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม เป็นต้น

ด้านที่ 2 : ภูมิคุ้มกันทางสังคม ด้วยการเสริมสร้างความรู้-รัก-สามัคคีตั้งแต่ระดับครอบครัวขึ้นมา รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีความเมตตากรุณา ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความเคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรมและความคิด มีความศรัทธาในเพื่อนมนุษย์และหลักธรรมของแต่ละศาสนา มีความปรารถนาให้เกิดสันติสุขภายในครอบครัว องค์กรสถาบัน ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ขณะเดียวกันต้องมี**ภูมิคุ้มกันทางศีลธรรม** ด้วยการรู้เท่าทันและสามารถหลีกเลี่ยงจากอบายมุขต่างๆ ได้ ใช้ชีวิตด้วยความสมถะเรียบง่าย ไม่สร้างเงื่อนไขชีวิตให้ซับซ้อนวุ่นวายมากเกินไปจนนำไปสู่ความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยและสร้างปัญหาหรือความยากลำบากให้ตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ และใช้ชีวิตด้วยความสันโดษ ด้วยการมีความสุขในความพอ พอในสิ่งที่มิ พอในสิ่งที่ได้และพอในสิ่งที่เป็น พอใจกับผลของการกระทำที่ได้ทำอย่างเต็มที่แล้วด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและความเพียรพยายาม เพื่อได้รับความสุข ที่ไม่

ต้องอาศัยวัตถุ (นิรามิสสุข) แต่เป็นความสุขที่เกิดจากจิตใจอันสะอาด สว่างและสงบ เป็นความสุขจากการให้ สุขจากความอบอุ่นในครอบครัว สุขจากธรรมชาติสุขจากความถูกต้องดีงาม แต่ไม่ใช่ความสุขที่ได้จากการเสพวัตถุหรือพึงพาปัจจัยเงื่อนไขภายนอกอันเสี่ยงให้เกิดความอยากโดยไม่มีขอบเขตสิ้นสุด (สามิสสุข) ที่นำมาบ้ำเรอความต้องการของหู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจจนนำไปสู่ความอิจฉาริษยา ความหวงแหน การแข่งขันแย่งชิง การทำผิดกฎหมายและศีลธรรม ทั้งนี้ การมีภูมิคุ้มกันทางศีลธรรมจะไม่นำไปสู่ปัญหาต่างๆ ติดตามมา เช่น การตกเป็นทาสของยาเสพติดและอบายมุข การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร เป็นต้น

ด้านที่ 3 : ภูมิคุ้มกันด้านวัฒนธรรม ด้วยการติดตามรู้เท่าทันผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่ทำให้การไหลของวัฒนธรรมข้ามชาติเป็นไปอย่างไร้พรมแดนผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ โดยเฉพาะการลอกเลียนแบบคนดังในสื่อบันเทิงและผลกระทบทางลบจากวัฒนธรรมเสมือนจริงในโลกไซเบอร์ เพื่อป้องกันมิให้ถูกรอบงำทางวัฒนธรรมอย่างไร้ทิศทาง ตกเป็นเหยื่อในการเสพและบริโภคสิ่งที่เกินพอดี ละเลยและขาดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นและของชาติ โดยเฉพาะภาษาถิ่นและภาษาไทยจนนำไปสู่ความอ่อนแอทางวัฒนธรรมในที่สุด

ด้านที่ 4 : ภูมิคุ้มกันด้านสิ่งแวดล้อม ด้วยการสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศน์และความหลากหลายทางชีวภาพ เสริมสร้างพฤติกรรมนิสัยรักสิ่งแวดล้อม และสร้างทักษะในการติดตามเผ่าระวัง ดูแล อนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติทุกประเภทให้คงความอุดมสมบูรณ์ในระยะยาว พร้อมทั้งป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ ซึ่งหมายรวมถึงแต่การมีสุขนิสัยรักความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่ประพฤติปฏิบัติตนที่จะทำให้เกิดมลภาวะเป็นพิษหรือทำลายสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจพอเพียงในที่นี้จึงไม่ได้หมายรวมเฉพาะด้านเศรษฐกิจหรือการเงินเท่านั้น แต่ครอบคลุมรอบด้านเพื่อนำไปสู่ชีวิต ที่พอเพียง ซึ่งเป็นความพอเพียงทั้งทางความคิด คำพูดและการกระทำ

2.1.1.2 เงื่อนไขสำคัญในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้สู่ความสำเร็จ เงื่อนไขสำคัญในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้สู่ความสำเร็จประกอบด้วย 3 เงื่อนไข ดังนี้

1) หลักวิชาความรู้ ต้องมีการวางแผนและลงมือปฏิบัติด้วยความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังตามหลักวิชา ไม่ใช่อารมณ์หรือความเข้าใจเพียงชั่วคราวของตัวเองหรือความเชื่อที่ไร้เหตุผลที่อิงกับไสยศาสตร์ หรือโหราศาสตร์ด้วยความมกมาย แต่ต้องมีข้อมูลและองค์ความรู้ที่ถูกต้อง ครบถ้วนมาประกอบการตัดสินใจในทุกเรื่อง และมีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่องเป็นระยะ ทั้งนี้ในการสร้างคนให้มีความรู้ จึงต้องมีการลงทุนจัดการศึกษาฝึกอบรมและการวิจัย เพื่อพัฒนาในทุกองค์การทุกระดับเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น

2) หลักคุณธรรม ต้องปรับเสริมพื้นฐานจิตใจของคนในชาติให้มีคุณธรรม โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎี นักธุรกิจในทุกระดับ เนื่องจากคุณธรรมเป็นเครื่องกำกับจิตใจให้คนประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่สังคมเห็นตรงกันว่าเป็นความจริง ความดีและความงาม ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานะที่เป็นอยู่ของแต่ละคน แต่ละองค์กรและแต่ละพื้นที่ได้ โดยคุณธรรมครอบคลุมตั้งแต่

(1) หลักศีลธรรมขั้นพื้นฐานของแต่ละศาสนา ทุกศาสนาล้วนสอนให้ยึดมั่นในความสัตย์ ความจริง การให้คุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นคนอย่างเท่าเทียมกันการให้ความรัก ความเมตตาซึ่งกันและกัน และความสามัคคี

(2) หลักจริยธรรมทั้งจริยธรรมทั่วไปหรือจริยธรรมเฉพาะวิชาชีพ เช่น จรรยาบรรณวิชาชีพแพทย์ จรรยาบรรณวิชาชีพครู เป็นต้น ซึ่งบอกถึงวิธีปฏิบัติว่าสิ่งที่ต้องทำควรทำและไม่ให้ทำมีอะไรบ้าง เพื่อให้สมาชิกของวิชาชีพนั้นๆ ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบจริยธรรมและทำให้คนทั่วไปเกิดความเชื่อมั่นศรัทธา

(3) หลักนิติธรรม หรือกฎหมายระเบียบข้อบังคับต่างๆ ที่ใช้ในการบริหารบ้านเมืองให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีความเที่ยงธรรม เกิดสันติสุข ปราศจากการเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน

(4) หลักธรรมาภิบาล หรือบรรษัทภิบาลที่ใช้ในการบริหารหน่วยงาน/องค์กร เป็นเครื่องมือกำหนดความสัมพันธ์ในระดับชั้นต่างๆ ภายในองค์กรหรือหน่วยงานทุกประเภทโดยที่ทุกระดับต้องมีความรับผิดชอบ (หรือพันธะสัญญาที่จะปฏิบัติชุดใดชุดหนึ่ง) และต้องมีความรับผิดชอบ (หรือพันธะสัญญาที่จะรับผิดชอบต่อผลเสียหายและรับผิดชอบต่อผลดีอันเนื่องมาจากการปฏิบัติงานนั้นๆ)

3) หลักการดำเนินชีวิต ต้องมีความขยันหมั่นเพียรมานะอดทน ใช้สติและปัญญาในการดำรงชีวิตด้วยความรอบคอบ

2.1.1.3 บันได 3 ชั้นในการนำปรัชญาไปใช้

ขั้นที่ 1 : ต้องเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้าใจถ่องแท้ เพื่อให้เห็นคุณค่าและเกิดศรัทธาที่จะนำปรัชญานี้ไปประยุกต์ใช้จริง อาจเริ่มจากการเชิญผู้รู้ผู้มีประสบการณ์จริงมาบรรยายให้ความรู้ หรือจัดประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน หรือพูดคุยเล่าสู่กันฟังภายในบ้าน ในโรงเรียนในองค์กรและในชุมชน

ขั้นที่ 2 : ทุกภาคส่วนต้องร่วมมือกันขับเคลื่อนปรัชญาสู่การปฏิบัติ ตั้งแต่ระดับครัวเรือนจนถึงระดับประเทศ โดยมีการจัดกิจกรรมที่ชัดเจนด้วยกันอย่างต่อเนื่องทั้งนี้ บุคคลและองค์กร/สถาบันที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่และนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติในพื้นที่ให้เห็นผลเป็นรูปธรรมมีอยู่เป็นจำนวนมาก อาทิ ผู้นำศาสนาทุกศาสนา ครูอาจารย์ ผู้บริหาร และบุคลากรทางการศึกษาในสถาบันการศึกษาทุกระดับ บุคลากรทางการแพทย์และผู้ปฏิบัติงาน

สายสุขภาพในสถานีนามัย/โรงพยาบาลในชุมชน ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

ขั้นที่ 3 : ต้องใช้ปรัชญาเป็นหลักในการดำรงชีวิตอย่างต่อเนื่องเป็นประจำสม่ำเสมอ เพื่อบ่มเพาะ ปลุกฝังหยิ่งราก จนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนไทย “หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” จึงเป็นหลักคิดหลักปฏิบัติสำหรับคนทุกคน เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสมดุลและมั่นคงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงรอบด้านอยู่เย็นเป็นสุขและเป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวมอย่างแท้จริง อีกทั้งยังเป็นหนทางสร้างรากฐานสังคมแห่งการเรียนรู้ สังคมแห่งคุณธรรมและสังคมแห่งความสุขซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศชาติและสังคมโลกอย่างยั่งยืน

2.1.1.4 แนวทางการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ทุกคนสามารถน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต โดยจะต้อง “ระเบิดจากข้างในตัวของเขา” อันได้แก่ การเกิดจิตสำนึก การมีความศรัทธาและความเชื่อมั่นเห็นคุณค่าและนำไปปฏิบัติด้วยตนเองก่อน จากนั้นจึงค่อยขยายไปสู่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป เราสามารถน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในด้านต่าง ๆ ได้ ดังนี้ (พิทธนันท์ หาราชกริมย์โชค และคณะ, 2555 : 21-22)

- 1) ด้านเศรษฐกิจ คือ การที่บุคคลนั้นต้องไม่ใช้จ่ายเกินตัว ไม่ลงทุนเกินขนาด คิดและวางแผนอย่างรอบคอบ มีภูมิคุ้มกันไม่เสี่ยงเกินไป
- 2) ด้านจิตใจ คือ การที่บุคคลนั้นต้องมีจิตใจเข้มแข็ง อดทน มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน
- 3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม คือ การที่บุคคลนั้นมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้รักสามัคคี สร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน รักเอกลักษณ์ ภาษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย
- 4) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ การที่บุคคลนั้นรู้จักใช้และการจัดการอย่างชาญฉลาดและรอบคอบ ฟื้นฟูทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืนและคงอยู่ชั่วลูกหลาน
- 5) ด้านเทคโนโลยี รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อมพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

2.1.1.5 หลักการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของชุมชน หลักการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (พิทธนันท์ หาราชกริมย์โชค และคณะ, 2555 : 22-25)

กล่าวโดยสรุปแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่มุ่งเน้นแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน ตลอดจนองค์กรต่างๆสามารถอดทนและดำรงชีวิตอยู่ได้

อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังมาใช้ในการวางแผน การดำเนินงาน การตัดสินใจ โดยส่งเสริมให้บุคคลสามารถประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน และใช้จ่ายเงินที่ได้มาอย่างพอเพียงและประหยัด ใช้จ่ายตามกำลังทรัพย์ที่มี โดยปราศจากการกู้หนี้ยืมสิน มีการแบ่งเงินเป็นส่วนๆ ทั้งใช้จ่าย เก็บออม และช่วยเหลือผู้อื่น

การพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง ที่คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี โดยอาศัยความรู้และคุณธรรมในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน (ปราโมทย์ มลคล้ำ, 2551: 40)

2.1.1.6 ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงจากนักวิชาการ และนักเศรษฐศาสตร์ ไว้ดังนี้

เสน่ห์ จามริก (2541) อธิบายว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแกนกลางของคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ เป็นการกลับฟื้นจิตวิญญาณมนุษย์สู่ชีวิตเศรษฐกิจที่แท้จริง ที่มีแก่นสาร คือ มนุษย์และธรรมชาติมีฐานอยู่ที่เกษตรกรรมพออยู่พอกิน พร้อมด้วยกระบวนการเรียนรู้ยกระดับสู่เกษตรยั่งยืน โดยมีไร่่นาระดับครัวเรือน และมีความพยายามในการถ่วงดุลอำนาจของตลาดในปัจจุบันได้อย่างดี

อภิชัย พันธเสน (2542) กล่าวว่า นักเศรษฐศาสตร์มีความคิดเห็นต่อความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงแตกต่างกัน แบ่งเป็น 4 กลุ่ม โดยสรุป คือ กลุ่มที่หนึ่ง เห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องแนวคิดที่อยู่เหนือแนวคิดของวิชาเศรษฐศาสตร์ กลุ่มที่สอง เห็นว่าเป็นแนวคิดที่อยู่ในระดับเดียวกับแนวคิดวิชาเศรษฐศาสตร์ กลุ่มที่สาม เห็นว่าเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก กลุ่มที่สี่ เห็นว่าเป็นแนวคิดที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานความเป็นอยู่ที่พอควร ตั้งแต่ในระดับครอบครัว จนถึงระดับประเทศ นอกจากนี้ยังเน้นถึงความพอประมาณและมีเหตุผล ซึ่งแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสามารถประยุกต์ใช้ได้กับภาคเศรษฐกิจในทุกระดับและทุกสาขาของประเทศ

สุเมธ ตันติเวชกุล (2544) อธิบายว่าความสามารถในการอยู่ได้ในระดับพื้นฐานต้องยึดหลักทางสายกลาง เป็นหลักในการดำรงชีวิต เพื่อสร้างความสามารถในการพึ่งตนเอง ประกอบด้วย 1) พึ่งตนเองทางจิตใจ 2) พึ่งตนเองทางสังคม 3) พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี 4) พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ 5) พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ การยึดหลักทางสายกลางในการดำเนินชีวิต โดยมีพื้นฐานบนความรู้และปัญญา จะนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน

คำว่า ความยั่งยืน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Sustainability ซึ่งในพจนานุกรมอธิบายความหมายว่า คือ การดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง หรือความสามารถในการดำรงอยู่โดยไม่มีวันสูญหายไป เป็นแนวทางการพัฒนาการเกษตรที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองการเกษตรที่มีลักษณะเป็นพลวัต เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม โดยที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิตในระยะยาวมากกว่าแบบฉาบฉวย โดยตัวชี้วัดของเกษตรยั่งยืนมีหลักการสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ คือ มีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงการผลิตที่ยืดหยุ่น ขึ้นอยู่กับบริบททางสภาพทางกายภาพ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะทำให้เกษตรกรสามารถมีผลผลิตที่เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือนและสามารถจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวได้ ประการต่อมา ความมั่นคงทางด้านสิ่งแวดล้อม คือ มีกิจกรรมทางการเกษตรในลักษณะผสมผสานเพื่อให้เกิดความหลากหลายหลีกเลี่ยงระบบเชิงเดี่ยวเพื่อให้เกิดการหมุนเวียนของทรัพยากร ดิน น้ำ แร่ธาตุ ความมั่นคงทางด้านสังคม คือ ก่อให้เกิดรายได้ที่ยั่งยืน รวมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมในพื้นที่ทำการเกษตรให้มีความสมบูรณ์นำไปสู่การสร้างครอบครัว ชุมชนและสังคมที่มีความมั่นคงและแข็งแกร่งขึ้นกว่าเดิม

Consultative Group on International Agricultural Research : CGIAR (1988 อ้างถึงใน วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2547) ให้ความหมาย เกษตรกรรมยั่งยืน คือ ระบบการบริหารทรัพยากรเพื่อการผลิตการเกษตรที่ตอบสนองต่อความจำเป็นและความต้องการของมนุษย์ และในขณะเดียวกันก็ดำรงรักษาและฟื้นฟูคุณภาพของสิ่งแวดล้อม ตลอดจนช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ชนวน รัตนวราหะ (2535 : 5) ให้ความหมาย เกษตรกรรมยั่งยืน คือ ความสามารถของระบบเกษตรที่รักษาอัตราการผลิตให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายในระยะยาวติดต่อกันภายใต้สภาพแวดล้อมที่เลวร้าย หรือไม่เหมาะสม

สุภาวดี โพธิยะราช (2547) ให้ความหมาย เกษตรกรรมยั่งยืน คือ ระบบเกษตรที่มีความสัมพันธ์เกื้อกูลกับสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมของแต่ละภูมิภาค สามารถให้ผลผลิตที่ปลอดภัยและหลากหลายเพื่อลดความเสี่ยงภัยเศรษฐกิจและการพึ่งพาปัจจัยภายนอก โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเกษตรกร อันนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีและการพึ่งพาตนเอง

ง่ายงาม ประจวบวัน (2558 : 93) ให้ความหมาย เกษตรกรรมยั่งยืน คือ วิถีเกษตรที่ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและ

สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2559) ได้กล่าวถึง เกษตรกรรมยั่งยืน เป็นวิถีเกษตรกรรมที่ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศ สามารถผลิตอาหารที่มีคุณภาพและพอเพียงตามความจำเป็นพื้นฐานเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรและ

ผู้บริโภค พึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ รวมทั้งเอื้ออำนวยให้เกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นสามารถพัฒนาได้อย่างเป็นอิสระ ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติโดยรวม

กล่าวโดยสรุป เกษตรยั่งยืน เป็นวิธีการเกษตรที่รักษาอัตราการผลิตให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายในระยะยาว ที่มีความสัมพันธ์เกื้อกูลกับสภาพทรัพยากรธรรมชาติและภายใต้สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ที่สามารถให้ผลผลิตที่ปลอดภัย หลากหลาย และพอเพียงตามความจำเป็นพื้นฐานเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรและผู้บริโภคเพื่อลดความเสี่ยงภัยเศรษฐกิจและการพึ่งพาปัจจัยภายนอก โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเกษตรกร อันนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีและการพึ่งพาตนเอง

2.1.2.1 รูปแบบการเกษตรยั่งยืน มีหลากหลายรูปแบบหรือชื่อเรียกที่ไม่เหมือนกันก็ได้ ตามแต่ลักษณะการผลิตว่าจะเน้นหนักด้านใด หรือมีจุดเด่นที่ต่างกันออกไปอย่างไร รูปแบบหลัก ๆ ที่ชัดเจนและเป็นที่เข้าใจกันทั่วไป ดังนี้ (นพมาศ พระทอง, 2536)

1) เกษตรผสมผสาน (Integrated farming) เน้นกิจกรรมการผลิตมากกว่าสองกิจกรรมขึ้นไปในเวลาเดียวกัน และกิจกรรมเหล่านี้เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้มากขึ้น จากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ดินที่มีจำกัดในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด จุดเด่น คือ เป็นการจัดการความเสี่ยง (Risk management) และการประหยัดทางขอบข่าย (Economy of scope)

2) เกษตรอินทรีย์ (Organic farming) เน้นหนักการผลิตที่ไม่ใช้สารอินทรีย์เคมี หรือเคมีสังเคราะห์ แต่สามารถใช้อินทรีย์เคมีได้ เช่น สารสกัดจากสะเดา ตะไคร้หอม หรือสารสกัดชีวภาพ เพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์แก่ทรัพยากรดิน จุดเด่น คือ เป็นการสร้างความปลอดภัยด้านอาหาร (Food safety) ให้แก่ผู้บริโภค

3) เกษตรธรรมชาติ (Natural farming) เน้นหนักการทำเกษตรที่ไม่รบกวนธรรมชาติ หรือรบกวนให้น้อยที่สุดที่จะทำได้ โดยการไม่ไถพรวน ไม่ใช้สารเคมี ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี และไม่กำจัดวัชพืช แต่สามารถมีการคลุมดินและใช้ปุ๋ยพืชสดได้ จุดเด่น คือ เป็นการฟื้นฟูความสมดุลของระบบนิเวศ (Rehabilitation of ecological balance) และลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก

4) เกษตรทฤษฎีใหม่ (New theory agriculture) เน้นหนักการจัดการทรัพยากรน้ำในไร่นาให้เพียงพอเพื่อผลิตพืชอาหาร โดยเฉพาะข้าวเอาไว้บริโภคในครัวเรือน รวมทั้งมีการผลิตอื่น ๆ เพื่อบริโภคและจำหน่ายส่วนที่เหลือแก่ตลาด เพื่อสร้างรายได้พอเพียง จุดเด่น คือ เป็นการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร (Food security) ซึ่งเป็นขั้นพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงระดับครัวเรือน

5) วนเกษตร (Agroforestry) เน้นหนักการมีต้นไม้ใหญ่และพืชเศรษฐกิจหลายระดับที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ เพื่อการใช้ประโยชน์ป่าไม้ของพืชหรือสัตว์ชนิดต่างๆ ที่เกื้อกูลกัน ทั้งยังเป็นการเพิ่มพื้นที่ของทรัพยากรป่าไม้ที่มีจำกัดได้อีกทางหนึ่ง จุดเด่น คือ เป็นการคงอยู่ร่วมกันของป่าและการเกษตร ทั้งยังเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) อีกด้วย

ความน่าสนใจของการเกษตรกรรมยั่งยืน อยู่ที่การให้ความสำคัญกับการแปรเปลี่ยนต้นทุนออกมาใช้เพื่อสร้างทางเลือกให้กับเกษตรกรรวมทั้งเสนอยุทธศาสตร์การดำรงชีพที่สอดคล้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ เป็นยุทธวิธีในการดำรงชีพเพื่อการอยู่รอดในสังคมทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่เรียกกันว่าการ “พึ่งตนเอง” (Self-sufficiency) ซึ่งการพึ่งตนเองดังกล่าวมีนัยยะ ที่ครอบคลุมกว้างขวางมิได้จำกัดอยู่แค่เพียงมิติทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ครอบคลุมถึงคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดีและเหมาะสม ภายใต้วิถีชีวิตการดำรงชีพทางสังคมวัฒนธรรมในชุมชนที่สามารถจัดการตนเองและครอบครัวอย่างยั่งยืน ซึ่งการเกษตรแบบผสมผสาน (Integrated farming) นี้เป็นระบบเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่มีการผสมกลมกลืน และเกื้อกูลซึ่งกันและกันตามธรรมชาติมีตัวอย่างให้เห็นในหลายประเทศทั่วโลก เช่น ในประเทศจีน มีการเลี้ยงสุกรผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์น้ำ และในประเทศญี่ปุ่น มีการเลี้ยงปลาในนาข้าว เป็นต้น

2.1.2.2 หลักการของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อความเข้าใจ ความหมายและแนวทางการปฏิบัติเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน ได้กำหนดหลักการ 10 ประการ โดยมีรายละเอียดดังนี้ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2539)

- 1) ใช้ประโยชน์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อใช้ในระบบเกษตรกรรม
- 2) ส่งเสริมให้เกษตรกรมีบทบาทหลักในการพัฒนาความรู้และการวิจัยทางการเกษตร
- 3) ใช้ทรัพยากรจากภายในและลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก
- 4) หลีกเลี่ยงและปฏิเสธการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรและผลิตภัณฑ์ที่ได้จากเชื้อเพลิงฟอสซิล
- 5) ให้ความสำคัญสูงสุดในการปรับปรุงบำรุงดินให้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน
- 6) ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างความหลากหลายของกิจกรรมผลิตทางการเกษตรในไร่นาและผสมผสานกิจกรรมการผลิตให้เกื้อกูลประโยชน์ต่อกันอย่างสูงสุด
- 7) ควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติและวิธีการซึ่งไม่ใช้สารเคมีรูปแบบต่าง ๆ
- 8) ผลิตอาหารที่มีคุณภาพทางโภชนาการมีธาตุอาหารครบถ้วนในปริมาณที่เพียงพอแก่ความต้องการที่จำเป็นในการดำรงชีวิตโดยตอบสนองต่อความต้องการอาหารและปัจจัยในการดำเนินชีวิตภายในครอบครัว ชุมชนก่อนเบื้องต้น
- 9) ปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตอื่นด้วยความเคารพ
- 10) เอื้ออำนวยให้เกษตรกรและชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้อิสระพึ่งพาตนเองโดยปราศจากการครอบงำภายนอก เป้าหมายของเกษตรกรรม คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งเอื้ออำนวยให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองจนบรรลุเป้าหมายของตน วิถีเกษตรกรรมยั่งยืนต้องเป็นไปโดยเอื้ออำนวยให้ตัวเกษตรกร สถาบันของเกษตรกรและชุมชน

ท้องถิ่น สามารถพัฒนาตนเองได้โดยอิสระเพื่อบรรลุเป้าหมายที่แท้จริงของเกษตรกรในท้ายที่สุด 6 รูปแบบสำคัญ คือ 1) ระบบไร่หมุนเวียน การปลูกพืชในระบบไร่หมุนเวียนเป็นการปลูกพืชแบบผสมผสาน ผักและพืชใช้สอยต่าง ๆ ปลูกอยู่ในระบบเป็นจำนวนมากและอาจถือได้ว่าเป็นรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่สามารถรักษาความหลากหลายทางชีวภาพได้มากที่สุด เกษตรกรที่รักษาระบบเกษตรกรรมมีเกณฑ์คุณค่าในการเคารพและน้อมนำต่อธรรมชาติรวมไว้ด้วย 2) วนเกษตร เป็นเกษตรกรรมที่นำเอาหลักการความยั่งยืนถาวรภาพของระบบป่าธรรมชาติมาเป็นแนวทางการทำเกษตร ให้มีความสำคัญกับการปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผลและไม้สอยต่าง ๆ ให้เป็นองค์ประกอบหลักของไร่นาผสมผสานกับการปลูกพืชชั้นล่างที่รวมทั้งโดยจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลายของพืชและสัตว์ 3) เกษตรผสมผสาน เป็นการปลูกพืชและมีการเลี้ยงสัตว์ชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยที่กิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดเกื้อกูลประโยชน์ต่อกัน มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นาอย่างเหมาะสมเกิดประโยชน์สูงสุดมีความสมดุลต่อสิ่งแวดล้อม 4) เกษตรอินทรีย์หมายถึงระบบผลิตทางการเกษตรที่หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยสังเคราะห์ สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ฮอร์โมนที่กระตุ้นการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ จะให้ความสำคัญสูงสุดในการปรับปรุงดินอาศัยการปรับปรุงบำรุงดินโดยการปลูกพืชหมุนเวียน การใช้ประโยชน์จากเศษซากพืช มูลสัตว์ ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยชีวภาพ มีการควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีชีวภาพหรือสารสกัดจากพืชที่ไม่เป็นอันตรายต่อมนุษย์หรือผลกระทบต่อแมลง 5) เกษตรธรรมชาติ เป็นแนวทางเกษตรที่ยึดหลัก 4 ประการ คือ ไม่มีการไถพรวนดิน งดเว้นการใส่ปุ๋ย ไม่กำจัดวัชพืชและไม่ใส่สารเคมีกำจัดศัตรูพืช 6) เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางที่เน้นการจัดการแหล่งน้ำและการจัดสรรแบ่งส่วนพื้นที่ทำการเกษตรอย่างเหมาะสม ทำให้เกษตรกรมีอาหารไว้บริโภคอย่างเพียงพอเหมาะสม อันเป็นการแก้ปัญหาเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรแล้วยังก่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ซึ่งแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานไว้

2.1.2.3 ตัวชี้วัดของเกษตรยั่งยืน

ได้มีผู้ที่กล่าวถึงตัวชี้วัดหลักสำคัญของเกษตรยั่งยืน ดังนี้

ธวัช ทองมณี (2539 : 9-10) โดยตัวชี้วัดของเกษตรยั่งยืนมีหลักสำคัญ 3 ประการ คือ

1) ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ คือ มีลักษณะของการผลิตและเปลี่ยนแปลงการผลิตที่ขึ้นอยู่กับสภาพทางกายภาพ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จำทำให้เกษตรกรสามารถมีผลผลิตที่เพียงพอต่อการบริโภคภายในครอบครัว และสามารถจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวได้

2) ความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม คือ กิจกรรมทางการเกษตรอย่างผสมผสานเพื่อให้เกิดความหลากหลาย โดยมีความสัมพันธ์และเกื้อกูลกันเพื่อให้เกิดการหมุนเวียนของทรัพยากร

3) ความยั่งยืนทางด้านสังคม คือ ก่อให้เกิดรายได้ที่ยั่งยืน รวมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมในพื้นที่ทำการเกษตรให้มีความสมบูรณ์ นำไปสู่การสร้างครอบครัวชุมชน และสังคมที่มีความยั่งยืนและแข็งแกร่งขึ้นกว่าเดิม

สุภาวดี โพธิยะราช (2547) ได้สรุปหลักที่สำคัญของตัวชี้วัดเกษตรกรรมยั่งยืน ดังนี้

1) ด้านเศรษฐกิจ มีความยั่งยืนในการทำการเกษตร ผลกำไร ความมั่นคง และความปลอดภัยทางด้านอาหาร และมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของการเกษตรพอเพียง

2) ด้านระบบนิเวศ ต้องช่วยฟื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ

3) ด้านสังคม ประชาชนมีความเสมอภาคในกระบวนการเรียนรู้ เกิดชุมชนเข้มแข็ง มีการเครือข่ายรองรับ ประชาชนได้รับความเป็นธรรม

4) การมององค์ประกอบหรือภาพรวมเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์ที่หลากหลายที่สอดคล้องกัน เป็นองค์รวมในเวลาเดียวกัน ไม่แยกส่วนจากกันในการพิจารณา เพื่อที่จะทำให้กิจกรรมการเกษตรภายในไร่นา และกิจกรรมอื่น ๆ นอกไร่นา มีความประสานสอดคล้องกันทุกด้าน แนวคิดการจัดการเรียนรู้ของชุมชน

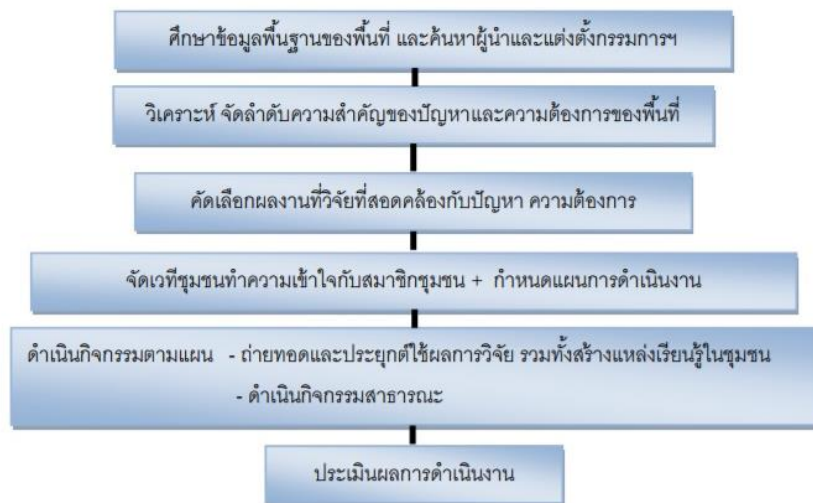
การเรียนรู้ถือเป็นหัวใจสำคัญของการเกษตรกร เนื่องจากการเรียนรู้เป็นกลไกการแสวงหาคำตอบหรือทางออกในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่ เกษตรกร ในชุมชนเผชิญอยู่ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของผู้คนในชุมชนมีรากฐานมาจากประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เพื่อความอยู่รอด ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ไม่ได้แยก ระหว่าง การเรียนรู้กับวิถีชีวิตประจำวัน การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ ที่คนในสังคมไทย หรือชุมชน ได้ทดลองผิดลองถูก และทดลองปฏิบัติจริง โดยมีธรรมชาติ เป็นห้องเรียนที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตจริง มากที่สุด (นันทิยา หุตานวัตร, 2560) สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติได้เสนอหลักการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อนำไปสู่การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีศักยภาพ โดยจะต้องประกอบไปด้วยปัจจัยสำคัญๆ 7 ประการ ดังนี้

1. การมีผู้นำที่ดี ผู้นำที่ดีจะต้องมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ รวมไปถึงการประสานงานและสามารถกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

2. มีกรรมการชุมชนที่มีจริยธรรมและมีการบริหารจัดการชุมชนที่ดี ต้องมีกรรมการชุมชนที่ เข้มแข็ง มีความมุ่งมั่น มีคุณธรรมจริยธรรม บริหารงานโปร่งใส

3. มีความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน มีสมาชิกชุมชนที่มีคุณภาพและมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม เข้ามาร่วมคิด ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบในทุกกระบวนการ

4. มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชน จะต้องมีการเรียนรู้เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งต้องมีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างชุมชนอย่างสม่ำเสมอ
5. มีศักยภาพความพร้อมในเรื่องพื้นฐานอาชีพ จะต้องมีความเข้มแข็งในการพึ่งพาตนเองและมีความสามารถในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจ จึงต้องได้รับการพัฒนาสมรรถนะและทักษะความพร้อมในการประกอบอาชีพ โดยใช้ความรู้ในการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้เกิดกรรมวิธี/สิ่งใหม่ หรือพัฒนาให้ดีกว่าเดิม
6. มีการสร้างระบบการจัดเก็บและการนำมาใช้ขององค์ความรู้ที่ดี: ต้องมีระบบการเก็บความรู้ทั้งความรู้ที่มีอยู่ภายในชุมชนและรู้นอกชุมชน รวมทั้งต้องรู้จักสร้างและนำความรู้ที่มีอยู่มาใช้ในการพัฒนาด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นระบบ โดยเข้าใจได้ง่าย
7. มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งในและนอกชุมชน ต้องมีความร่วมมือในด้านทุนกิจกรรม วิชาการองค์ความรู้ การตลาด ฯลฯ มีการจัดการกลุ่มและเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพให้เกิดการพัฒนาอย่างเชื่อมโยง ประสานเกี่ยวเนื่อง ครอบคลุมการพัฒนาในทุกบริบท

ภาพประกอบที่ 1 แนวทางการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้โดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ที่มา : นันทิยา หุตานวัตร (2560)

2.1.3 แนวคิดการพัฒนาเครือข่ายจัดการเรียนรู้

2.1.3.1 รูปแบบของเครือข่าย

เสถียร จิรรังสีมันต์ (2554) ได้กล่าวถึงรูปแบบของเครือข่ายว่ามี 3 รูปแบบ

ดังนี้

1) เครือข่ายเชิงพื้นที่ (Area network) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่ม องค์กร เครือข่ายที่อาศัยพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกัน เป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัย กิจกรรมในพื้นที่เป้าหมายเพื่อเป็นต้นแบบการพัฒนาและอาศัยการทำงานร่วมกันของหมู่สมาชิกในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งเครือข่ายเชิงพื้นที่ที่สามารถแยกย่อยออกได้หลายระดับ โดยอาจเริ่มตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ไปจนถึงในระดับใหญ่ๆเช่นระดับประเทศและระหว่างประเทศ นอกจากนั้นการแบ่งระดับพื้นที่อาจใช้ปัจจัยอื่นๆในการแบ่งย่อย อาทิ ทรัพยากรที่สำคัญในพื้นที่ เช่น พื้นที่ลุ่มน้ำต่างๆ

2) เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (Issue network) คือ เครือข่ายที่ใช้ประเด็นสำคัญของกิจกรรมเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มขององค์กร ไม่ได้ให้ความสำคัญหรือยึดติดกับกับมิติในเชิงพื้นที่ ตัวอย่างของเครือข่ายประเภทนี้เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายสิทธิมนุษยชน เป็นต้น

3) เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ คือ เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจและมุ่งเน้นผลประโยชน์เป็นหลัก เน้นการทำงานที่อยู่ภายใต้กรอบคิด หลักการ วัตถุประสงค์ของหน่วยงาน ตัวอย่างของเครือข่ายประเภทนี้เช่น เครือข่ายธุรกิจชุมชน เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายภาคประชาชน

2.1.3.2 ประโยชน์การสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ นั้น เป็นการขยายหรือเพิ่มจำนวนสมาชิก รวมไปถึงการสร้างพันธมิตรโดยการส่งเสริมเชื่อมโยงระหว่างชุมชนเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและองค์ความรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งประโยชน์ของการสร้างเครือข่ายชุมชนนั้นสรุปได้ ดังนี้

- 1) ช่วยให้สามารถมองเห็นปัญหาที่คนภายในชุมชนอาจมองข้ามไป โดยอาศัยการรับรู้ที่เกิดจากบุคคลภายนอก
- 2) ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประสบการณ์ ทักษะ รวมไปถึงข้อมูลข่าวสารต่างๆ
- 3) ช่วยให้เกิดการพัฒนาที่รวดเร็วและก้าวหน้าโดยอาศัยแรงหนุนจากเครือข่าย
- 4) ช่วยเพิ่มขวัญกำลังใจในการทำงานของคนในชุมชน

2.1.3.3 องค์ประกอบสำคัญของการเป็นเครือข่าย

องค์ประกอบสำคัญของเครือข่าย ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

- 1) มีการรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน สมาชิกในเครือข่ายต้องมีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้ามาเป็นเครือข่าย เช่น ประสบปัญหาเหมือนกัน ต้องการความช่วยเหลือคล้ายคลึงกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถส่งเสริมความผูกพันและความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ หาก

สมาชิกมีการรับรู้ที่ต่างกัน หรือมีปัญหาต่างกัน การจะประสานงานร่วมกันในองค์กรก็เป็นไปได้โดยยาก แต่ความเห็นต่างก็ไม่ได้เป็นข้อเสียเสมอไป เพราะมุมมองที่แตกต่างกันนั้นเป็นบ่อเกิดของความคิดสร้างสรรค์ได้ด้วยเช่นกัน

2) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน หมายถึงการที่สมาชิกมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน มีความเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน สิ่งเหล่านี้จะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนของเครือข่ายเกิดพลังและมีความเป็นเอกภาพ ลดปัญหาความขัดแย้งภายในกลุ่ม วิสัยทัศน์ของสมาชิกในกลุ่มอาจไม่จำเป็นต้องเหมือนกันไปเสียทุกอย่าง แต่อย่างน้อยสมาชิกก็ควรจะมีวิสัยทัศน์ที่สอดคล้องและไปในทิศทางเดียวกันกับกลุ่ม

3) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน ผลประโยชน์มีหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นตัวเงิน และผลประโยชน์ประเภทอื่น อาทิ ความพึงพอใจ ชื่อเสียงเกียรติยศ ซึ่งการเข้าร่วมเครือข่ายใดก็ตาม บุคคลย่อมมีแรงจูงใจจากความต้องการดังกล่าวเสมอ ปัจจัยเรื่องผลประโยชน์จึงเป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึงเป็นอันดับต้นๆในการพิจารณาถึงบุคคลใดบุคคลหนึ่งเข้าร่วมเครือข่าย ซึ่งผลประโยชน์ที่สมาชิกได้รับจะต้องเพียงพอเพื่อเป็นแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของเครือข่าย

4) การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย ถือเป็นกระบวนการสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เครือข่าย สถานะของสมาชิกภายในเครือข่ายจึงควรมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ทุกคนถือเป็นหุ้นส่วนของเครือข่าย มีความสัมพันธ์ฉันเพื่อน (ความสัมพันธ์ในแนวราบ) สิ่งเหล่านี้อาจทำได้ยากแต่แน่นอนว่าหากทำได้แล้วก็จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งต่อตัวองค์กรในท้ายที่สุด

5) มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน การเสริมสร้าง คือ การเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในทุกเครือข่ายย่อมมีสมาชิกที่เป็นจุดแข็งและที่เป็นจุดอ่อนเสมอ การนำจุดแข็งของอีกฝ่ายไปช่วยอุดจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่งเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นย่อมดีกว่าการทำงานแบบต่างคนต่างอยู่ นอกจากนี้การเกื้อหนุนพึ่งพากันของสมาชิกก่อให้เกิดการยึดโยงซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่ายให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

6) การมีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน สมาชิกในเครือข่ายจำเป็นต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกแต่ละคน ปฏิสัมพันธ์อาจเกิดขึ้นในหลายรูปแบบโดยอาศัยเทคโนโลยีที่ทันสมัยเป็นช่องทางในการสื่อสารแลกเปลี่ยน อาทิการสร้างกลุ่มผ่าน Social network ต่างๆ นอกจากนี้ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ควรอยู่ในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันมากกว่าการที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นผู้ให้ หรือเป็นผู้รับแต่เพียงฝ่ายเดียว

2.1.3.4 แนวทางสำคัญในการสร้างเครือข่ายประกอบด้วย

1) พัฒนาแกนนำให้มีประสิทธิภาพ จนเป็นที่ยอมรับ เพื่อสร้างศรัทธา ชักจูงให้คนภายนอกอยากเข้ามาร่วมกลุ่มหรือร่วมทำกิจกรรม

- 2) มีการประชาสัมพันธ์ผลงานของกลุ่มอย่างต่อเนื่องและทั่วถึง เพื่อชักจูงกลุ่มอื่นๆให้เข้ามาร่วมงาน
 - 3) กำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนโดยให้สมาชิกทุกกลุ่มมีส่วนร่วม เพื่อให้สามารถกำหนดทิศทาง ประเภทบุคคล กิจกรรมของเครือข่าย ทั้งนี้ก็เพื่อประเมินความก้าวหน้าของการทำงาน
 - 4) กำหนดกิจกรรมของเครือข่ายให้ชัดเจน มีผู้รับผิดชอบและผู้สนับสนุนอย่างเป็นทางการ ระบุแหล่งงบประมาณให้ชัดเจน
 - 5) กำหนดกลไกหรือระบบในการจูงใจที่สามารถดึงดูดเพื่อให้เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรม
 - 6) มีกิจกรรมเพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกได้มาพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน อาจอยู่ในรูปแบบของการประชุมประจำปี หรือเวทีชุมชน
 - 7) แต่งตั้งกลุ่มแกนนำที่มีหน้าที่ประสานงานเครือข่ายโดยตรงเพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนในแต่ละฝ่าย โดยอาศัยระบบสื่อสารในการเข้าถึงระหว่างกัน
 - 8) มีการวางรากฐานในการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง มีการอบรม ปลูกฝังแนวคิดและวิสัยทัศน์องค์กรเพื่อสร้างความต่อเนื่องและยั่งยืนของเครือข่าย
- การสร้างเครือข่ายจะทำให้มีการติดต่อและสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วยความสมัครใจ สามารถเชื่อมโยงคนที่มีพื้นเพต่างกันให้สามารถประสานประโยชน์ร่วมกันได้ ทำให้เกิดการเข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ นอกจากจะสามารถเชื่อมโยงชุมชนต่างๆเข้าด้วยกันแล้ว ยังสามารถเชื่อมโยงชุมชนเข้ากับหน่วยงานภายนอกได้หลากหลาย อาทิการเชื่อมโยงชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ เอกชน หรือหน่วยงานทางวิชาการต่างๆ ก่อให้เกิดการบูรณาการร่วมกันที่มีประสิทธิภาพอันจะส่งผลดีกลับไปสู่ชุมชนเครือข่ายในท้ายที่สุด

2.1.4 แนวคิดการสร้างสุขภาวะชุมชนอย่างยั่งยืน

การจัดการสุขภาพชุมชนอย่างยั่งยืน (Sustainable community health management) นั้นเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทั้งหมดที่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของผู้คนในชุมชน ถือเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคม มุ่งให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพของชุมชน โดยมีการดำเนินการควบคู่ไปกับการปรับปรุงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนให้เอื้อต่อการมีสุขภาพดี มีความเข้มแข็งสามารถดูแลสุขภาพของตนเองตามวิธีการที่กำหนดขึ้นเองของชุมชน ดำเนินการเองได้โดยชุมชน และประเมินผลโดยชุมชน ในขณะที่บุคคลหรือองค์กรจากภายนอก มีหน้าที่เพียงให้คำแนะนำต่างๆที่เอื้อต่อการทำงานหรือพัฒนาสุขภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างเหมาะสมและยั่งยืน ซึ่งการที่เราจะยึดแนวคิดหรือทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งเพื่อมาใช้ในการจัดการสุขภาพชุมชนให้ประสบผลสำเร็จนั้นเป็นเรื่องที่ยากลำบากเนื่องจากชุมชนแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะที่ไม่เหมือนกัน ยิ่งชุมชนมีลักษณะแตกต่างกัน

เพียงใด วิธีการหรือกระบวนการการพัฒนาที่นำมาใช้ก็ยังคงมีความแตกต่างกันมากขึ้นเท่านั้น การลอกเลียนรูปแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จในชุมชนหนึ่ง ไปใช้กับอีกชุมชนหนึ่งให้ประสบผลสำเร็จเป็นเรื่องที่แทบจะเป็นไปไม่ได้เลย การนำแนวคิดของพื้นที่หนึ่งไปใช้อีกพื้นที่หนึ่งจึงควรมีการปรับรูปแบบและวิธีการให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนใหม่ ซึ่งผู้ที่จะให้คำตอบว่าแนวคิดใดเหมาะสมที่จะนำมาปรับใช้ได้ดีที่สุดก็คือ ชุมชน ซึ่งเป็นทั้งเป้าหมายและวิถีแห่งการจัดการ

นอกจากนี้การดำเนินงานจะต้องดำเนินไปทั้งระบบในทุกๆ ส่วนไม่ควรแยกส่วนกันหรือทุกๆ เครือข่ายจะต้องมีการบูรณาการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันโดยคำนึงถึงบริบทของพื้นที่ที่สำคัญ การพัฒนาที่แยกส่วนเช่นการพัฒนาประเทศที่มุ่งผลของเศรษฐกิจในเชิงตัวเลข อาทิ การมุ่งเพิ่มค่า GDP เพื่อใช้เป็นตัววัดระดับการพัฒนา โดยละเลยการพัฒนาในด้านอื่นๆ เช่น สังคม การศึกษา สิ่งแวดล้อม คุณธรรมจริยธรรม รวมทั้งเรื่องสุขภาพอนามัย ได้สร้างปัญหาและความเหลื่อมล้ำขึ้นในสังคมหลายประการ เช่น ความไม่สมดุลกันของประชากรในภาคเมืองกับภาคชนบท ตลอดจนปัญหา ยาเสพติด และอาชญากรรม จะเห็นได้ว่าการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยให้บังเกิดผลในเชิงประจักษ์นั้นไม่สามารถที่จะแยกส่วนกันทำให้เสร็จเป็นเรื่อง ๆ ไปได้ แต่เป็นเรื่องที่จะต้องลงมือปฏิบัติไปพร้อมๆ กันไปทั้งระบบของสังคม เช่นเดียวกับการพัฒนาสุขภาพชุมชน ซึ่งไม่สามารถที่จะดำเนินการพัฒนาในเรื่องสุขภาพแต่เพียงด้านเดียวโดยมิได้คำนึงถึงปัจจัยอื่นๆ ทุกเรื่องของการแก้ปัญหาและพัฒนาสุขภาพในอนาคตจึงต้องเน้นความเชื่อมโยงเป็นระบบขององค์ประกอบต่างๆ โดยแต่ละองค์ประกอบย่อมส่งผลซึ่งกันและกันอย่างสมดุลและเป็นองค์รวม เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาในที่สุด

ประเวศ วะสี (2550) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของระบบสุขภาพชุมชน ว่าประกอบด้วยความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ 10 องค์ประกอบ เมื่อองค์ประกอบทั้งหมดได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบ สมบูรณ์ และมีการบูรณาการซึ่งกันและกัน ย่อมเอื้อให้เกิดสุขภาวะ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา แก่คนทั้งมวลที่มีส่วนร่วมกันสร้างขึ้นมา อย่างยั่งยืนในที่สุด ดังนี้

1) องค์ประกอบที่เป็นแกนหรือฐานรากของการพัฒนาอย่างบูรณาการ มี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ การเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ การมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมและชุมชนเข้มแข็ง

2) องค์ประกอบของภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างบูรณาการ ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ การศึกษา ศาสนา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การสื่อสาร และการสาธารณสุข ซึ่งภาคส่วนต่าง ๆ ทั้ง 5 ภาคส่วนนี้จะต้องเข้าไปเชื่อมต่อกับแกนกลางที่เป็นฐานรากให้แข็งแรง ไม่ใช่ลอยตัวอยู่แบบไม่มีฐาน

3) องค์ประกอบที่เป็นตัวประสาน เพื่อให้องค์ประกอบทั้งหมดมีความสัมพันธ์กันอย่างถูกต้องและสมบูรณ์ คือ ทิศทางการพัฒนาและนโยบายสาธารณะ

มัลลิกา มัติโก (2553) ได้ให้แนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของประชาชนในการจัดการสุขภาพ ไว้ดังนี้

1) สุขภาพและการเจ็บป่วยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับสังคม ดังนั้นการดูแลจัดการด้านการเจ็บป่วยจึงเป็นสิทธิและหน้าที่ของประชาชน ครอบครัว และชุมชน

2) สุขภาพและความเจ็บป่วยจัดอยู่ในขอบข่ายทางวัฒนธรรม บุคคลแต่ละคนย่อมมีวิธีในการแก้ไขปัญหาที่แตกต่างกันออกไป แม้จะเป็นปัญหาโรคภัยไข้เจ็บเดียวกัน ทั้งนี้แต่ละคนย่อมมีประสบการณ์ ค่านิยม และแนวคิดความเชื่อทางสุขภาพและความเจ็บป่วย แตกต่างกันไป

3) ในชุมชนทุกชุมชนการแก้ไขปัญหาเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วยถูกกำหนดแล้วโดยกฎเกณฑ์ทางสังคม สังคมเป็นผู้ระบุและตัดสินใจว่าใครป่วย ป่วยเป็นอะไร และรักษาอย่างไร ดังนั้นการเยียวยาจึงเป็นเรื่องของประชาชนในชุมชน

4) บริการทางการแพทย์ยังไม่ทั่วถึง มีราคาแพงและไม่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของประชาชน จึงมีความจำเป็นที่สังคมต้องมีการดูแลสุขภาพตนเอง เพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน

5) การดูแลสุขภาพเป็นกระบวนการตัดสินใจซึ่งรวมตั้งแต่การสังเกต การรับรู้อาการ การให้ความหมายอาการ การตัดสินใจเกี่ยวกับความรุนแรง การเลือกวิธีการรักษา และการประเมินผลของการรักษา

2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาวะ อยู่ดี กินดี มีสุข

2.1.5.1 ความหมายเกี่ยวกับสุขภาวะ

สุขภาวะ (Well-being) หมายถึง ภาวะแห่งความสุขอันสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย (Physical well-being) ทางใจ (Mental well-being) ทางสังคม (Social well-being) และทางจิตวิญญาณ (Spiritual well-being) ซึ่งสุขภาพทางกาย หมายถึง ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงคล่องแคล่วมีกำลังไม่เป็นโรคไม่พิการอวัยวะต่างๆอยู่ในสุขภาพที่ดีมีความแข็งแรงสมบูรณ์ทำงานได้ตามปกติมีประสิทธิภาพสุขภาพทางใจหมายถึงจิตใจที่มีความสุขความสามารถในการควบคุมอารมณ์ทำจิตใจให้เบิกบานมีสติมีสมาธิมีปัญหาสุขภาพทางสังคมหมายถึงความสามารถของบุคคลที่สามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมแห่งตนได้อย่างดีและมีความสุขการอยู่ร่วมกันด้วยดีมีครอบครัวที่อบอุ่นชุมชนเข้มแข็งสังคมมีความยุติธรรมมีความเสมอภาคมีความภราดรภาพมีสันติภาพสุขภาวะทางจิตวิญญาณหมายถึงความรู้สึกมีความสุขในจิตใจที่เกิดขึ้นเมื่อทำความดีหรือจิตสัมผัสที่มีคุณค่าสูงส่งหรือสิ่งสูงสุด เช่น การเสียสละ

World Health Organization (1998 : 8) ได้ให้ความหมายของสุขภาพ (Health) ว่าสุขภาพเป็นภาวะที่เป็นสุขทางกาย (Physical well-being) ภาวะที่เป็นสุขทางจิตใจ

(Mental well-being) ภาวะที่เป็นสุขทางสังคม (Social well-being) และภาวะที่เป็นสุขทางจิตวิญญาณ (Spiritual well-being) ทั้งสี่มิตินี้ไม่ได้แยกจากกันหากแต่เชื่อมโยงสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องในกันและกันอย่างสภาวะทั้งทางกายทางจิตและทางสังคมมิได้หมายถึงเฉพาะการไม่พิการและการไม่เป็นโรคเท่านั้น และได้ให้ความหมายของสภาวะ หมายถึง ภาวะแห่งความสมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ที่มองสภาวะที่เป็นองค์รวมที่สมบูรณ์ในทุกด้าน เชื่อมโยงและเกี่ยวพันกัน 4 มิติ ดังนี้

- 1) สุขภาวะทางกาย หมายถึง การมีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง มีเศรษฐกิจพอเพียง มีสิ่งแวดล้อมดี และไม่มีอุบัติเหตุ เป็นต้น
- 2) สุขภาวะทางจิต หมายถึง จิตใจที่เป็นสุข ผ่อนคลาย ไม่เครียด คล่องแคล่ว มีความเมตตา กรุณา และมีสติหรือสมาธิ เป็นต้น
- 3) สุขภาวะทางสังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดีในครอบครัว ในชุมชน ในที่ทำงาน ในสังคม ในโลก ซึ่งรวมถึงการมีบริการทางสังคมที่ดี และมีสันติภาพ เป็นต้น
- 4) สุขภาวะทางจิตวิญญาณ หมายถึง ความสุขที่เกิดจากมีจิตใจสูงเข้าถึงความจริงทั้งหมด มีความลดความเห็นแก่ตัว มุ่งเข้าถึงสิ่งสูงสุด เป็นต้น

Murray and Zentner (1989 : 7) ให้ความหมายสุขภาวะว่า เป็นภาวะความผาสุกของบุคคลที่สามารถปรับตัวทางด้านร่างกายจิตใจอารมณ์จิตวิญญาณและสังคมในการตอบสนองต่อสิ่งเร้าภายในและภายนอกเพื่อคงเสถียรภาพและความสุขสบายเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของบุคคลและเป้าหมายของวัฒนธรรม

พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ (2550 : 10) ให้ความหมายสุขภาวะ หมายถึง ภาวะของมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางปัญญาและทางสังคม เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล

ยุพิน มีหมู่ (2551 : 9) ให้ความหมายสุขภาวะ หมายถึง ภาวะของบุคคลทั้ง 4 ด้าน อันประกอบด้วย สุขภาวะทางกายและสุขภาวะทางจิตเป็นสุขภาวะที่เปลี่ยนแปลงสังเกตเห็นได้ตลอดเวลา ส่วนสุขภาวะทางสังคมเป็นการแสดงออกรวมกันของสังคม ซึ่งต้องทำความเข้าใจและยอมรับร่วมกันของสังคม และสุขภาวะทางปัญญาเป็นสุขภาวะที่ทำความเข้าใจได้ยากและเป็นขั้นสูงสุดของสุขภาพองค์รวม

จรัญ จันทลักษณ์ (2554) สุขภาวะ คือ ความผาสุก (ภาวะอันพึงปรารถนา) ความสุขประกอบด้วย สุขภาวะทางกาย (อยู่ดี กินดี) สุขภาวะทางใจ (อยู่ดี มีสุข) สุขภาวะทางสังคม (ชีวิตอบอุ่น) และสุขภาวะทางจิตวิญญาณ (อิมบุญ ปล่อยวาง)

นอกจากได้มีผู้ให้ความหมายแล้ว ยังมีการกล่าวถึงระบบสุขภาพว่าคือ สุขภาวะหรือภาวะที่เป็นสุขทั้งกายจิตสังคมจิตวิญญาณเป็นความสุขและคุณค่าชีวิตซึ่งเกิดจากระบบ

สุขภาพที่มีความหมายยิ่งใหญ่ครอบคลุมเกินกว่าคำว่าสาธารณสุขสภาพการณ์ของระบบสุขภาพ ปัจจุบันมีวัตถุประสงค์เพื่อ “ซ่อมสุขภาพ” ไม่ใช่เพื่อ “สร้างสุขภาพ” การเรียนรู้การสร้างพฤติกรรมที่ดีและจัดสิ่งแวดล้อมให้เกื้อกูลคือเครื่องส่งเสริมสุขภาพ (ประเวศ วะสี, 2543: 25) และวิพุธ พูลเจริญ (2544 : 18) กล่าวว่า สุขภาวะเป็นกระบวนการหรือพฤติกรรมที่มุ่งไปสู่คุณภาพชีวิตที่มีดุลยภาพตามศักยภาพของแต่ละบุคคลครอบคลุมถึงการดำเนินชีวิตที่ยืนยาวโดยพิจารณาจากปัจจัยทางร่างกายจิตใจสังคมจิตวิญญาณซึ่งสุขภาวะมิได้จำกัดอยู่เพียงการไม่เจ็บป่วยหรือพิการเท่านั้น

จากที่กล่าวมา สรุปสุขภาวะ หมายถึง ภาวะสุขภาพที่สมบูรณ์ของบุคคลใน 4 ด้าน ประกอบด้วย ภาวะที่เป็นสุขทางกาย (Physical well-being) ภาวะที่เป็นสุขทางจิตใจ (Mental well-being) ภาวะที่เป็นสุขทางสังคม (Social well-being) และภาวะที่เป็นสุขทางจิตวิญญาณ (Spiritual well-being)

2.1.5.2 แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของสุขภาวะ

ประเวศ วะสี (2543 : 22) ให้แนวคิดสุขภาพสอดคล้องกับนิยามสุขภาพขององค์การอนามัยโลกในบริบทของคนไทยที่มีลักษณะเป็นอุดมการณ์ที่เน้นการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันการเจ็บป่วยมีองค์ประกอบ 4 มิติ คือ สุขภาวะทางกายทางจิตทางสังคมและทางจิตวิญญาณ ประกอบด้วยสุขภาวะใน 4 มิตินี้

1) สุขภาวะที่สมบูรณ์ทางกาย หมายถึง ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงคล่องแคล่วมีกำลังไม่เป็นโรคไม่พิการมีเศรษฐกิจหรือปัจจัยที่จำเป็นพอเพียงไม่เป็นอุบัติเหตุร้ายมีสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมสุขภาพคำว่า การในที่นี้หมายถึงกายภาพด้วย

2) สุขภาวะที่สมบูรณ์ทางจิต หมายถึง จิตใจที่มีความสุขรื่นเริงคล่องแคล่วไม่ติดขัดมีความเมตตาสัมพันธ์กับความงามของสรรพสิ่งมีสติมีสมาธิมีปัญญารวมถึงการลดความเห็นแก่ตัวลงไปด้วยเพราะตราบดีที่ยังมีความเห็นแก่ตัวก็จะมีสุขภาวะที่สมบูรณ์ทางจิตที่ไม่ได้

3) สุขภาวะที่สมบูรณ์ทางสังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดีมีครอบครัวที่อบอุ่นชุมชนเข้มแข็งสังคมมีความยุติธรรมมีความเสมอภาคมีความภราดรภาพมีสันติภาพมีความเป็นประชาสังคมมีระบบบริหารที่ดีและระบบการบริการเป็นกิจกรรมทางสังคม

4) สุขภาวะที่สมบูรณ์ทางจิตวิญญาณ หมายถึง สุขภาวะที่เกิดขึ้นเมื่อทำความดีหรือจิตสัมผัสที่มีคุณค่าสูงส่งหรือสิ่งสูงสุดเช่นการเสียสละการมีความเมตตาการเข้าถึงพระรัตนตรัยความสุขทางจิตวิญญาณเป็นความสุขที่ระคนกับความเห็นแก่ตัวแต่เป็นสุขภาวะที่เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์หลุดพ้นจากความมีตัวตน (Self-transcending) มีความสุขอันประณีตและล้ำลึก

วิพุธ พูลเจริญ (2544 : 23) ได้กล่าวถึง สุขภาวะ ว่าเป็นกระบวนการหรือพฤติกรรมที่มุ่งสู่คุณภาพชีวิตที่มีดุลยภาพตามศักยภาพของแต่ละบุคคลองค์ประกอบย่อยของสุขภาวะมีดังนี้

1) สุขภาวะทางกายพิจารณาได้จากลักษณะและขนาดของร่างกายและสมรรถนะการรับรู้จากการสัมผัสทางกายการเจ็บป่วยและความปกติทางกายสมรรถนะกำลังกายสมรรถนะการฟื้นตัวจากการเจ็บป่วยและสมรรถนะในการดำเนินการภารกิจการทำงาน

2) สุขภาวะทางจิตพิจารณาได้จากเขาว์ปัญญาการตอบสนองและจัดการกับอารมณ์และจิตใจโลกทัศน์ที่มีต่อชีวิตค่านิยมทัศนคติและความเชื่อความมั่นใจในตนเองและการมองเห็นในคุณค่าของคน

3) สุขภาวะทางสังคมพิจารณาได้จากความสามารถที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นการปรับตัวให้เข้ากับสถานะทางสังคมและพฤติกรรมประจำ

4) สุขภาวะทางจิตวิญญาณพิจารณาได้จากความสามารถในการแสดงออกซึ่งจุดมุ่งหมายอันเป็นอุดมการณ์ชีวิต ความรู้สึกนึกคิดว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มีประสบการณ์ในความรัก ความสนุกสนาน ความเศร้า สันติภาพ ความต้องการที่พอเพียงและรู้จักเคารพในทุกชีวิต จากองค์ประกอบที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยสรุปองค์ประกอบย่อยของสุขภาวะ ออกเป็น 4 องค์ประกอบ มีดังนี้

4.1) สุขภาวะที่สมบูรณ์ทางกาย หมายถึง การมีร่างกายที่สมบูรณ์ แข็งแรง คล่องแคล่วไม่ติดขัด มีกำลังดำเนินชีวิต ไม่เป็นโรคที่ทำให้การดำรงชีวิตไม่คล่องตัว หรือมีโรคประจำตัวอยู่แต่ไม่มีอุปสรรคต่อการดำรงชีวิต ไม่พิการหรือถ้าพิการอยู่ก็สามารถดำรงชีวิตได้อย่างไม่เป็นอุปสรรค มีเศรษฐกิจหรือปัจจัยที่จำเป็นพอเพียง ไม่เป็นอุปัทวันตราย มีสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมสุขภาพด้านกายภาพ

4.2) สุขภาวะที่สมบูรณ์ทางจิต หมายถึง จิตใจที่มีความสุข รื่นเริง ไม่เครียดหรือคิดทำร้ายตนเอง มีความเมตตา สัมผัสกับความงามของสรรพสิ่ง มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา อดทน เห็นแก่ตัวลง

4.3) สุขภาวะที่สมบูรณ์ทางสังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดีมีครอบครัวที่อบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมมีความยุติธรรม มีความเสมอภาค มีความภราดรภาพ มีสันติภาพ มีความเป็นประชาสังคม มีระบบบริหารที่ดี และระบบการบริการเป็นกิจกรรมทางสังคม

4.4) สุขภาวะที่สมบูรณ์ทางจิตวิญญาณ หมายถึง สุขภาวะที่เกิดขึ้นเมื่อทำความดีหรือจิตสัมผัสที่มีคุณค่าสูงส่งหรือสิ่งสูงสุด เช่น การเสียสละการมีความเมตตาการุณาการเข้าถึงพระรัตนตรัย ความสุขทางจิตวิญญาณเป็นความสุขแต่ละบุคคล เป็นสุขภาวะที่เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์หลุดพ้นจากความมีตัวตน มีความสุขอันประณีตและล้ำลึก ความต้องการที่พอเพียงและรู้จักเคารพในทุกชีวิต

2.1.5.3 แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพ

องค์การอนามัยโลก กล่าวถึงการส่งเสริมสุขภาพว่าเป็นกระบวนการที่ช่วยให้ประชาชนสามารถควบคุมและปรับปรุงสุขภาพของตนให้ดียิ่งขึ้นเพื่อให้บรรลุถึงสภาวะสุขภาพที่สมบูรณ์ทั้งในด้านร่างกายจิตใจและความเป็นอยู่ที่ดีของสังคมบุคคลหรือกลุ่มบุคคลจะต้องสามารถระบุและตระหนักถึงความปรารถนาที่มีอยู่พึงพอใจต่อความต้องการเปลี่ยนแปลงหรือจัดการกับสิ่งแวดล้อมได้ดีกฎบัตรออกตาวาบัญญัติว่าการส่งเสริมสุขภาพหมายถึงกระบวนการส่งเสริมให้ประชาชนเพิ่มสมรรถนะในการควบคุมและปรับปรุงสุขภาพของตนเองในการบรรลุซึ่งสุขภาพอันสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายจิตใจและสังคมการส่งเสริมสุขภาพเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดในการปฏิรูประบบสุขภาพการส่งเสริมสุขภาพประกอบด้วยวิธีการที่สังคมมีจิตสำนึกหรือจินตนาการใหม่ในเรื่องสุขภาพดีและเกิดพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพทั้งในระดับปัจเจกบุคคลครอบครัวชุมชนโรงเรียนสถานที่ทำงานระบบบริการสังคมสื่อมวลชนตลอดจนนโยบายดังนั้นการส่งเสริมสุขภาพจึงมิใช่อยู่ในความรับผิดชอบของภาคสุขภาพ (Health sector) เท่านั้นแต่ออกไปนอกวิถีชีวิตที่มีสุขภาพดี (Health life styles) จนถึงความรู้สึกสบายด้วย

Kar (1983 : 83) ได้ให้ความหมายของการส่งเสริมสุขภาพ หมายถึง กระบวนการกระทำของบุคคลและสังคมที่ทำให้เกิดวิวัฒนาการของสภาวะการณอยู่ดีมีสุข (Advance of well-being) และหลีกเลี่ยงปัจจัยเสี่ยงต่อสุขภาพ ซึ่งดำรงไว้ใน การปฏิบัติพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของตนเอง สังคมและรักษาไว้ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมสุขภาพ

Green and Kreuter (1991 : 4) ได้ให้ความหมายของการส่งเสริมสุขภาพ หมายถึง ผลรวมของกิจกรรมการสนับสนุนทางด้านการศึกษาและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดผลต่อการปฏิบัติในสภาวะการณดำเนินชีวิตประจำวันซึ่งจะนำไปสู่สภาวะสุขภาพที่สมบูรณ์ ซึ่งการกระทำหรือการปฏิบัติเหล่านี้อาจเป็นในระดับบุคคล ชุมชน หรือกลุ่มบุคคลก็ตามย่อมส่งผลต่อภาวะสุขภาพที่ดีของบุคคลและชุมชนโดยรวม

Murray and Zentner (1993: 659) ได้ให้ความหมายของการส่งเสริมสุขภาพ หมายถึง กลุ่มกิจกรรมซึ่งช่วยยกระดับของสุขภาพและความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น รวมถึงการที่แต่ละบุคคล ครอบครัว ชุมชนสิ่งแวดล้อม และสังคมได้ประจักษ์ในศักยภาพสูงสุดด้านสุขภาพที่ดี

Kaplan, Sallis and Patherson (1993 : 81) ได้ให้ความหมายของการส่งเสริมสุขภาพ หมายถึง ความพยายามที่ทำให้ประชากรมีสุขภาพดี ต้องมีการป้องกันโรคและได้รับการส่งเสริมการมีสุขภาพดีในแบบแผนของการดำเนินชีวิต

พัชรี ดำรงสุนทรชัย (2550 อ้างถึงใน กิจปพน ศรีธานี และลำปาง แม่นมาตย์ (2557) ได้เสนอแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาพชุมชน 10 ประการ ได้แก่ การรวมกลุ่มคนที่มีภาระหนักในสุขภาพ กำหนดเป้าหมายสุขภาพร่วมกันของชุมชน การใช้หน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้ความ

ร่วมมือเป็นแหล่งเรียนรู้ การสร้างพื้นที่ / เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน การทำวิจัยโดยชุมชน เพื่อหาความรู้ที่เหมาะสมกับบริบท การสกัดความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล / กลุ่มตัวคน เครื่องมือเพื่อนช่วยเพื่อน การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน การมีผู้นำชุมชนเป็นต้นแบบสำคัญของการเพิ่มความรู้ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อเป็นคลังความรู้ และการสร้างนักจัดการความรู้อย่างต่อเนื่องโดยไม่มองข้ามเด็กเยาวชน โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือ คน กระบวนการจัดการความรู้และทรัพยากรที่มีในชุมชน

จรรย์ จันทลักษณ์ (2554) ได้เสนอแนวคิดการจัดการสุขภาวะชุมชนแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยแบ่งออกเป็นด้าน ดังนี้

1) ด้านสุขภาพ ได้แก่ กิจกรรม “กันดีกว่าแก้” เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันด้านทานโดยยึดหลัก “อโรคา ปรมลภา” อาศัยหลักการอยู่ดี – กินดี – มีกำลัง กิจกรรมการส่งเสริมพลานามัย เน้นการออกกำลังกายแบบพอเพียงและเหมาะสม การเล่นกีฬาพื้นบ้าน ส่งเสริมการแพทย์แผนไทย ต่อยอดภูมิปัญญาชาวบ้านด้วยวิทยาการสากล

2) ด้านจิตใจ ได้แก่ กิจกรรมตามรอยพระยุคลบาท เรื่องการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ส่งเสริมศาสนกิจ และการปฏิบัติตามหลักศีลธรรม กิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อสุขภาวะ กิจกรรมตอบแทนบุญคุณพ่อแม่และบรรพบุรุษ ขอบคุณพระเจ้าเทวดา (ตามหลักประเพณีชุมชน)

3) ด้านการกินอยู่ ได้แก่ ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ เพื่อการผลิตอาหารปลอดภัย กิจกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4) ด้านสังคม ได้แก่ การเผยแพร่ข้อมูลของผู้สูงอายุยืนยาว ให้รางวัลและสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ 100 ปีขึ้นไป จัดกิจกรรม “สังคมเอื้ออารี” เช่น กองทุนเงินออมชุมชน ธนาคารข้าว เป็นต้น

เสรี พงศ์พิศ (2554) ได้เสนอแนวคิดการจัดการสุขภาวะชุมชนแบบเศรษฐกิจพอเพียง คือ การกินอยู่พอดี มีความสุข สร้างระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น ใช้ความรู้และปัญญา การให้การแบ่งปัน และมองสุขภาพของชุมชนว่า ต้องมีอาหารกิน มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ธรรมชาติ สังคมส่วนร่วม ต้องสร้างสุขภาพที่ไม่ต้องไปหาหมอ มีต้องหาทรัพยากรในท้องถิ่นให้พบ เพื่อทำกินทำใช้เอง พึ่งตนเองได้การพัฒนาที่ยั่งยืน มี 3 มิติ คือ

1) รอด (หนี) เป็นการหลุดพ้นจากปัญหาหนี้สิน ทางตันของชีวิต
 2) พอเพียง (ระบบ) เข้มแข็งด้วยระบบเศรษฐกิจพอเพียงท้องถิ่นที่พึ่งตนเอง
 3) ยั่งยืน (เครือข่าย) มั่นคง ยืนยงได้ในโลกาภิวัตน์ ชุมทรัพย์ในชุมชนต้องมีทุนทรัพยากร ทุนทางปัญญา และทุนทางสังคม ส่วนระบบสุขภาพชุมชนนั้น มีแพทย์แผนปัจจุบัน การดูแลสุขภาพตนเองด้วยภูมิปัญญาบูรณาการ ความมั่นคงด้านอาชีพและสวัสดิการ และความมั่นคงด้านอาหาร โดยมองสุขภาพว่าเป็นชีวภาพ ปลอดภัย การกิน การอยู่ การทำงาน การศึกษา (ข้อมูล

ข่าวสาร ความรู้ ความเข้าใจโลก การพักผ่อนหย่อนใจ (การท่องเที่ยว ดนตรี กีฬา) ศิลปวัฒนธรรม (ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น) จิตวิญญาณ (สมาธิ ความเรียบง่าย ความหมายของชีวิต)

2.2 บริบทพื้นฐานของพื้นที่ตำบลโนนทอง

บริบทพื้นที่ตำบลโนนทองมีพื้นที่ทั้งหมด 68,770 ไร่ จำนวนหมู่บ้าน 21 หมู่บ้าน คือ บ้านโนนทอง หมู่ที่ 1 บ้านโนนทอง หมู่ที่ 2 บ้านกุดเลา หมู่ที่ 3 บ้านภูมุลเป่า หมู่ที่ 4 บ้านสระพังท่า หมู่ที่ 5 บ้านหนองเขื่อนช้าง หมู่ที่ 6 บ้านหนองนกเขียน หมู่ที่ 7 บ้านกุดแคน หมู่ที่ 8 บ้านฝาง หมู่ที่ 9 บ้านโนนทอง หมู่ที่ 10 บ้านไผ่ หมู่ที่ 11 บ้านหินลาด หมู่ที่ 12 บ้านห้วยทราย หมู่ที่ 13 บ้านดงน้อย หมู่ที่ 14 บ้านโนนทอง หมู่ที่ 15 บ้านภูมุลเป่า หมู่ที่ 16 บ้านหนองเขื่อนช้าง หมู่ที่ 17 บ้านทรัพย์เจริญ หมู่ที่ 18 บ้านคลองเจริญ หมู่ที่ 19 บ้านโนนทอง หมู่ที่ 20 และบ้านหนองนกเขียน หมู่ที่ 21 จำนวนครัวเรือน 3,122 ครัวเรือน

อาชีพหลักของประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรม คือ ทำไร่ ทำนา คิดเป็นร้อยละ 67 ของประชากรทั้งหมด ส่วนใหญ่ปลูกอ้อย เพราะอยู่ใกล้โรงงานน้ำตาล ปัจจัยที่ทำให้ปลูกอ้อยคือโรงงานน้ำตาลสนับสนุนปัจจัยการผลิตหรือเรียกว่าระบบโควตา เป็นการอำนวยความสะดวกให้ตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทาง ประกอบกับพื้นที่บางส่วนเป็นที่ดอน พืชเศรษฐกิจอีกอย่างคือมันสำปะหลัง ซึ่งช่วงหลังเกษตรกรเพิ่มพื้นที่ปลูก บางครอบครัวทำหลังฤดูเก็บเกี่ยวเพราะเป็นพืชอายุสั้น โดยมีปัจจัยเรื่องราคาเป็นสำคัญ (คณาธิป, 2560)

สภาพพื้นที่เป็นพื้นที่ราบลุ่ม (อยู่ฝั่งด้านขวาของถนนสายปิจฉิมภูเวียง) และเป็นพื้นที่ดอน (อยู่ฝั่งด้านขวาของถนนสายปิจฉิมภูเวียง) ระบบน้ำของหมู่บ้านจะมีแหล่งน้ำสาธารณะจากน้ำสาธารณะของทางกรมชลประทาน เป็นระบบน้ำท่อส่งมายัง บ้านหมู่ 2, 4, 5, 7, 8, 11, 16, 19, 21 ส่วนหมู่บ้านที่เหลือใช้น้ำจากน้ำฝน ขุดสระจากลำห้วยจากลำห้วยบ่อเงิน ลำห้วยขามป้อม และลำห้วยสระโสก ชุมชนกลุ่มนี้การแก้ปัญหาการเจาะน้ำบาดาลจากแม่น้ำโขงเป็นหลักโดยงบประมาณที่ใช้ประมาณ 70 เปอร์เซ็นต์จากชุมชน และที่เหลือได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น รวมบ่อน้ำประมาณ 44 บ่อ แต่ยังไม่ครบทั้งตำบล

ข้อมูลด้านสุขภาพของประชากร พบว่าประชากรที่ต้องการช่วยเหลือ/ดูแล เมื่อจัดอันดับสามอันดับแรก ดังนี้ อันดับ 1 ผู้สูงอายุ จำนวน 1,347 คน อันดับ 2 ผู้พิการ จำนวน 205 คน และอันดับ 3 ผู้ป่วยเรื้อรัง จำนวน 35 คน ประชากรที่มีพฤติกรรมเสี่ยง เมื่อจัดอันดับสามอันดับแรก ดังนี้ อันดับ 1 ดื่มสุราเป็นประจำ อันดับ 2 สูบบุหรี่เป็นประจำ และอันดับ 3 ไม่ทำงาน ประชากรที่มีภาวะเสี่ยงจากการทำงาน อันดับ 1 ใช้สารเคมีในการเกษตร และการป้องกันไม่เหมาะสม อันดับ 2 ทำงาน

ในบริเวณที่มีการสูดดมสารเคมี จำ และอันดับ 3 พื้นที่บริเวณทำงานมีเสียงดัง (เทศบาลตำบลโนนทอง, 2560)

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่องปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ ของ ศศิพร ปาณิกบุตร (2544) ต้องการศึกษาค้นคว้าความแตกต่างของผู้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่กับผู้ที่ไม่ได้ดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ กลุ่มตัวอย่าง คือ เกษตรกรในอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า เกษตรกรที่เลือกดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่มีความสัมพันธ์กับระดับการศึกษา ขนาดของครัวเรือน การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม รายได้ รายจ่าย การถือครองที่ดิน และการได้รับข่าวสารและความรู้ความเข้าใจของเกษตรกรเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ และงานวิจัยของ สกล พรหมสิน (2546) ศึกษากลุ่มตัวอย่างเกษตรกรตำบลหงษ์เจริญ อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร (ขวัญกมล ดอนขวา และจิตตานันท์ ติกุล, 2557)

งานวิจัยเรื่อง พลวัตชุมชนบ้านเปรี๊ตในภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของ กังสตาล อยู่เย็น (2544) พบว่า รูปแบบที่ปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง คือ การทำการเกษตรทางเลือก ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง คือ 1) ผู้นำชุมชน เป็นผู้มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและการปฏิบัติของประชาชนในชุมชน 2) กลุ่มองค์กร และการมีส่วนร่วมของประชาชน กลุ่มอนุรักษ์ และพัฒนาสิ่งแวดล้อมต่างๆ และกลุ่มออมทรัพย์ 3) กระบวนการเรียนรู้และการได้รับการฝึกอบรม การดูงานสื่อมวลชน 4) สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม 5) เศรษฐกิจและภาวะหนี้สิน และ 6) หน่วยงานจากภายนอกชุมชน เป็นหน่วยงานจากราชการ หลังจากชุมชนได้ดำเนินชีวิตตามรูปแบบการผลิตแบบเกษตรทางเลือก ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงทางรายได้

การศึกษาเรื่อง รูปแบบการเกษตรของชาวคลองจินดาที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของ ณิชชา สุขสบาย (2554) ผลจากการศึกษาพบว่า การจัดการรูปแบบการผลิตและการจัดการผลผลิตสู่ตลาดของเกษตรกรคลองจินดาทั้ง 5 ส่วนนั้นเป็นการผลิตในหลากหลายลักษณะ ทั้งการเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร เกษตรยั่งยืนและการจัดการผลผลิตสู่ตลาดที่มีขนาดเล็ก รวมถึงตลาดกลุ่มบริโภคที่สนใจสุขภาพ ทำให้รูปแบบการผลิตและการจัดการผลผลิตของชาวบ้านในตำบลคลองจินดาทั้ง 5 ส่วนมีความแตกต่างจากการทำการเกษตรที่เน้นการค้าเป็นหลัก กล่าวคือ การทำการเกษตรแบบดังกล่าวจะเน้นความสุขของผู้ผลิตรวมทั้งมุ่งหวังให้ผู้บริโภคเกิดความพอใจในคุณภาพ

ของผลผลิต รวมไปถึงความปลอดภัยเป็นสิ่งสำคัญ การผลิตของเกษตรกรมีการนำแนวทางตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้และเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตจนประสบความสำเร็จ

เฉลิมศรี จอกทอง และคณะ (2550) ทำการศึกษาเรื่อง โครงการการเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัวและชุมชน : กรณีศึกษาร้านชำเลือด ตำบลภทร อำเภอยางชุมน้อย และบ้านลำโพง ตำบลพุดซา อำเภอมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ชุมชนมีการยอมรับแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตประมาณร้อยละ 90 ส่วนชุมชนบ้านลำโพงมีการยอมรับแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตประมาณร้อยละ 15 มีกระบวนการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงคือมีความพอประมาณรู้จักแยกแยะระหว่างความจำเป็นกับความต้องการ มีข้อมูลความรู้ประกอบ ทำทุกอย่างแบบค่อยเป็นค่อยไป ใช้ความรู้จากภูมิปัญญาผสมผสานกับความรู้สากลในการทำการเกษตรแบบพอเพียง เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งชุมชนมีระบบสังคมที่มีความเกื้อกูลกันประกอบกับมีปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิต แต่การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นบางครอบครัวที่มีการถ่ายทอดการทำกิจกรรมพื้นบ้านกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนบ้านลำโพงมีการทำเครื่องจักรสาน การทำเครื่องปั้นดินเผา โดยจะมีการรวมกลุ่มกันในครอบครัวที่มีการทำกิจกรรมเหมือนกัน และคนส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนการดำเนินชีวิตไปพึ่งพาภาคอุตสาหกรรม เพราะไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง อีกส่วนหนึ่งขายทิ้งเพราะดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากเกิดปัญหาดินเค็มระบบสังคมมีความแตกแยกจนเกิดความอ่อนแอในชุมชน และขาดผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง สำหรับเหตุผลที่นำแนวความคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ปฏิบัติจริงนั้น ซึ่ง วันชัย พลไชย (2550) พบว่า เกิดจากต้องการต่อต้านแนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลักกระตุ้นให้ประชาชนรู้จักการใช้ชีวิตแบบไม่ฟุ้งเฟ้อ ส่วนขั้นตอนเริ่มต้นจากผู้สร้างเชื่อมั่นศรัทธาให้แก่ประชาชน มีครอบครัวต้นแบบจัดประชุมเวทีประชาคมเพื่อนำแนวปฏิบัติตามแบบอย่างดังกล่าวมาปฏิบัติในครอบครัว ด้านความเป็นมาและขั้นตอนในการจัดตั้งสถาบันการเงิน กลุ่มผู้นำมีเหตุผลหรือแรงบันดาลใจ คือ การต้องการเพิ่มรายได้ให้ครอบครัวให้พ้นเกณฑ์หรือเส้นความยากจนให้หมู่บ้านมีเงินสนับสนุนครัวเรือน นำไปสร้างเสริมรายได้จากการประกอบอาชีพเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งเสริมให้ครัวเรือนยากจนเป็นสมาชิกเพื่อการผลิต ส่งเสริมการรวมกลุ่มอาชีพเพื่อการผลิต การแปรรูปหรือรวมกันจำหน่าย มีการจัดตั้งศูนย์สาธิต การตลาด หรือร้านค้าชุมชน

นิรุต ถึงนาค และชมพูนุท เมฆเมืองทอง (2550 : 181-182, 185, 188-189) ทำวิจัยเรื่องการวิจัยและพัฒนากรณีศึกษาเกษตรกรที่ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อพัฒนาเกษตรกรที่ดำรงชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ของชุมชน และสังคม พบว่า การพัฒนาต้องให้รูปแบบการสร้างความเป็นไปได้ การเพาะปลูกและสร้างต้นแบบ การออกแบบและขยาย และการวิเคราะห์การเรียนรู้ เป็นแนวทางการพัฒนา

ดารารวรรณ พรหมกัลป์ (2551) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ผลการดำเนินงานหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา : หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงตัวอย่าง อำเภอปัว จังหวัดน่าน และพบว่า ผลการดำเนินงานหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงรวมทุกด้านอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าด้านการลดรายจ่าย มีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก โดยมีการรักษาสุขภาพให้แข็งแรงสมบูรณ์ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ คราวเรือนมีการช่วยกันรักษาสาธารณสุขสมบัติของหมู่บ้าน และมีการรักษาสิ่งของต่าง ๆ ให้คงอยู่ในสภาพใช้การได้นาน ๆ ด้านการเพิ่มรายได้ มีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นครัวเรือนที่มีการรับจ้างทำงาน/หรือมีอาชีพเสริม มีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก ด้านการออมมีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก ยกเว้นการวางแผนการใช้จ่ายเพื่อให้มีเงินเหลือเก็บอยู่ในระดับปานกลาง ด้านการดำรงชีวิต มีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก ยกเว้นการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย และการวางแผนชีวิตหรือแผนครอบครัวอยู่ในระดับปานกลาง ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก โดยมีการร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มากที่สุด รองลงมาคือการดูแลแม่น้ำลำคลอง และแหล่งน้ำอื่น ๆ และด้านความเอื้ออาทร มีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะการเข้าร่วมกิจกรรมของเพื่อนบ้านเช่นงานมงคลต่าง ๆ เป็นต้น รองลงมาคือรู้จักสามัคคีไม่มีความแตกแยกกัน

พุกูโอกะ มาซาโนบุ (2551) ได้กล่าวถึง ระบบการเกษตรที่ใกล้ชิดธรรมชาติและไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม โดยเขามีความเชื่อว่ามนุษย์ไม่อาจเข้าใกล้และเข้าใจธรรมชาติได้โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เขาได้เสนอแนะถึงการไม่ปรับเปลี่ยนธรรมชาติ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการเบียดเบียนธรรมชาติให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งสอดคล้องกับการดำรงชีพในแบบพึ่งพาตนเอง ไม่ใช่ขายฆ่าแมลง ไม่ใช่ปุ๋ยเคมี จนกระทั่งไม่ต้องรดน้ำพรวนดิน ปล่อยให้ธรรมชาติจัดสรรด้วยตัวเอง ซึ่งนับเป็นการร่วมมือกับธรรมชาติอย่างสอดคล้องและส่งเสริมซึ่งกันและกัน เป็นการทำการเกษตรกรรมโดยมีความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นที่ตั้ง มิใช่เพื่อผลผลิตที่สูงขึ้นหรือเพื่อประสิทธิภาพที่ดีขึ้นเหมือนอย่างเกษตรกระแสหลักในระบบทุนนิยม ที่มีเป้าหมายการทำการเกษตรกรรมแบบอุตสาหกรรม

พัชรพรรณ ยาโน (2552 : 95-97) ได้ศึกษาวิถีชีวิตกับการพัฒนาอาชีพของเกษตรกรแบบผสมผสานในจังหวัดชุมพร มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาวิถีชีวิตกับการพัฒนาอาชีพของเกษตรกรแบบผสมผสานในจังหวัดชุมพร กลุ่มเป้าหมายที่ทำการศึกษาคือเกษตรกรแบบผสมผสาน จำนวน 5 คน เลือกตัวอย่างแบบเจาะจง โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก คือ เป็นเกษตรกรที่ทำเกษตรแบบผสมผสาน ได้รับการคัดเลือกให้เป็นเกษตรกรตัวอย่างของจังหวัดชุมพร และสมัครใจที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูล วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการทำเกษตรผสมผสานสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ของแนวคิดตามหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเช่น วนเกษตร เกษตรอินทรีย์

พุทธเกษตร เกษตรกรรมธรรมชาติ และเป็นหนทางการพัฒนาตนเองสู่ความสมบูรณ์ของการเป็นมนุษย์ หลักคิดและแนวทางการดำเนินชีวิตในระดับบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชนมีการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง คือ มีความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวเอง ปฏิบัติตนสอดคล้องกับเงื่อนไขความรู้ และคุณธรรมทำให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต มีครอบครัวอบอุ่น มีความพึงพอใจในชีวิตและมีความสุขที่ยั่งยืน ปัญหาและอุปสรรคที่พบ คือ ปัญหาจากภัยธรรมชาติ และการทำเกษตรแบบสวนกระแสสังคมในอดีต ปัจจัยที่ส่งผลให้สำเร็จ คือ ความมุ่งมั่น ความอดทน ความเพียร และการเรียนรู้การทำเกษตรด้วยรูปแบบของตนเอง และการพัฒนาอาชีพพบว่า การเข้าสู่อาชีพของเกษตรกรแบบผสมผสานได้รับอิทธิพลจากครอบครัวหรืออาชีพของบิดามารดา มีความพึงพอใจในอาชีพของตนเองและมีการพัฒนาอาชีพอย่างต่อเนื่อง

สุเทพ พันประสิทธิ์ (2553) ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาวิธีการผลิตตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ของเกษตรกรภาคกลาง มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการใช้ประโยชน์ ปัจจัยดินน้ำในไร่นาของเกษตรกรเพื่อวิเคราะห์ความเหมาะสมในเชิงหลักการเกษตรทฤษฎีใหม่ 2) ศึกษาระบบการทำฟาร์มของเกษตรกรในเชิงเศรษฐกิจ และวิเคราะห์ความเหมาะสมของระบบการทำฟาร์มที่สอดคล้องกับหลักการในแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ ศึกษาสภาพทางสังคม ความสัมพันธ์ของเกษตรกรกับชุมชน และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการผลิตทางการเกษตร ตามหลักหลักการเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงแนวทางการดำเนินงานของโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ให้เหมาะสมขึ้น วิธีการศึกษาใช้การสำรวจฟาร์มตัวอย่างของเกษตรกร ศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์พัฒนาโครงการพระราชดำริของเกษตรกรตัวอย่างทั้ง 4 จังหวัด จำนวน 100 ราย นำข้อมูลมาประมวลผลโดยหำร้อยละ ค่าเฉลี่ย ผลการศึกษาพบว่า ด้านระบบการทำฟาร์ม 1) รูปแบบกิจกรรมการเกษตรของเกษตรกรตัวอย่าง เป็นเกษตรแบบไร่นาสวนผสมที่มีระบบการผลิตในรูปแบบ พืช ประมง ปศุสัตว์ โดยเน้นในรูปแบบ ข้าว พืชสวน ประมง ปศุสัตว์ และมีสัดส่วนการดำเนินกิจกรรมการเกษตรที่แตกต่างกันโดยขึ้นกับสภาพแวดล้อม วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งแตกต่างกับสัดส่วนทางทฤษฎี สัดส่วนที่ทำมีความยืดหยุ่น การใช้พื้นที่ของเกษตรกรแต่ละรายมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับพื้นที่ของตน 2) การดำเนินกิจกรรมการเกษตรมีมาก และหลากหลาย นอกจากนี้เกษตรกรยังได้รับความรู้ในการดำเนินการเกษตร 3) เกษตรกรมีกิจกรรมในการประกอบอาชีพของตนเองมากขึ้น มีผลผลิตพืชหลายหลายออกมาในระยะที่ต่างกัน ทำให้ลดความเสี่ยงในการดำเนินการทั้งจากสภาพแวดล้อม อีกทั้งยังลดความเสี่ยงจากโรคแมลง ตลอดจนในเรื่องราคา 4) สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างทั่วถึง ทำให้เกิดรายได้จากการเกษตรเพิ่มขึ้นทั้งจากการเพิ่มผลผลิตและมีผลผลิตอย่างหลากหลาย ส่งผลให้เกิดความคุ้มค่ามากกว่าการคุ้มทุน คุณภาพชีวิตและครอบครัวอบอุ่น สิ่งแวดล้อมดีขึ้นเป็นผลทำให้ต้นทุนทางสังคมลดลง และขอเสนอแนะการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและเครือข่ายการผลิตตามการเกษตรทฤษฎีใหม่ จากสร้างแผนแม่บทชุมชน กำหนดกรอบทิศทางและแนวทางการพัฒนาบนพื้นฐานของภูมิปัญญาและเทคโนโลยีที่มีอยู่

ทรัพยากร วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสังคม 2) สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่ชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อน 3) แผนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันได้แก่ การผลิต การใช้ทรัพยากร การลงทุนและการตลาด ตลอดจนสร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายกลุ่ม หรือองค์กรต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก

ธวัชชัย เฟ็งพิณี และคณะ (2554 : 91) ทำการศึกษาตัวชี้วัดความสำเร็จของเกษตรกรพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาในการทำการเกษตรกรรมและตัวชี้วัดความสำเร็จเกษตรกรพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน 12 เครือข่าย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และประชุมเชิงปฏิบัติการ ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาในการทำการเกษตรกรรม แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) ปัญหภายใน ได้แก่ สุขภาพไม่แข็งแรง ขาดแรงงาน/ไม่มีผู้สืบทอด ขาดความรู้และประสบการณ์ ไม่มีเงินลงทุน มีหนี้สิน รายรับรายจ่ายไม่สมดุล ครอบครัแตกแยก 2) ปัญหภายนอก ได้แก่ ราคาผลผลิตตกต่ำ สารพิษตกค้าง โรคระบาด ขาดตลาดรองรับผลผลิต ขาดการสนับสนุนจากภายนอก ค่าครองชีพสูง สัตว์เลี้ยงทำลายพืชผล 3) ปัญหาจากภัยธรรมชาติ ได้แก่ ภัยแล้ง แมลงศัตรูพืช น้ำท่วม ดินขาดความสมบูรณ์ และ 4) ปัญหาด้านปัจจัยการผลิต ได้แก่ ไม่มีแหล่งน้ำ ต้นทุนการผลิตสูง ขาดพันธ์พืชที่หลากหลาย ขาดเครื่องมือการทำเกษตร ไม่มีที่ดินทำกิน ค่าแรงแพง ตัวชี้วัดความสำเร็จเกษตรกรพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน แบ่งออกตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน 7 องค์ประกอบ ดังนี้ ทางสายกลางมี 9 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ลดรายจ่าย ทำการเกษตรผสมผสาน ไม่สร้างหนี้ ไม่เบียดเบียน พอใจในสิ่งที่ตนมี เอาความสุขตั้ง ทำตามกำลัง ยึดหลักธรรม และหางานเสริมเพิ่มรายได้ ความพอประมาณมี 8 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย พอใจในสิ่งที่ตนมี พอกินพออยู่พอใช้ ทำจากน้อยไปหามาก รู้จักตนเอง ฟังตนเอง ทำตามกำลัง ไม่ตามกระแส และไม่เดือดร้อนหรือสบายเกินไป ความมีเหตุผล 13 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ไม่เห็นแก่ตัว รับฟังความคิดเห็น วางแผนการทำงาน ไว้เนื้อเชื่อใจ เรียนรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทำตามกำลัง เป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี วิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของงาน เสียสละ ยึดหลักธรรม ไม่ใจร้อน และทำจากน้อยไปหามาก การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี 13 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ปลูกทุกอย่างที่กินกินทุกอย่างที่ปลูก ครอบครัวยุบอุ่น ลดรายจ่าย ไม่ตามกระแส ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้นและสมุนไพร ร่างกายแข็งแรง พอกินพออยู่พอใช้ มีลูกหลานสืบทอด สามัคคี แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ชุมชนเข้มแข็ง รวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน และมีเงินออม เงื่อนไขความรู้มี 9 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ลดรายจ่าย เรียนรู้ รวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน พอใจในสิ่งที่ตนมี ทำตามกำลัง ไม่สร้างหนี้ ครอบครัวยุบอุ่น ปลูกทุกอย่างที่กินกินทุกอย่างที่ปลูก และทำบัญชีครอบครัว เงื่อนไขคุณธรรมมี 12 ตัวชี้วัดประกอบด้วย ซื่อสัตย์ เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน รู้จักตนเอง เลิกอบายมุข รวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน รับฟังความคิดเห็นคนอื่น เหลือกินแจก แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ยึดหลักธรรม สามัคคี รักษาสืบทอดประเพณี ความสมดุล มั่นคง ยั่งยืน มี 11 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย สิ่งแวดล้อมดี พอกินพออยู่พอใช้ ยั่งยืนชั่วลูกหลาน ยึดหลักธรรม เอื้ออาทร ไม่เบียดเบียน ฟังตนเอง

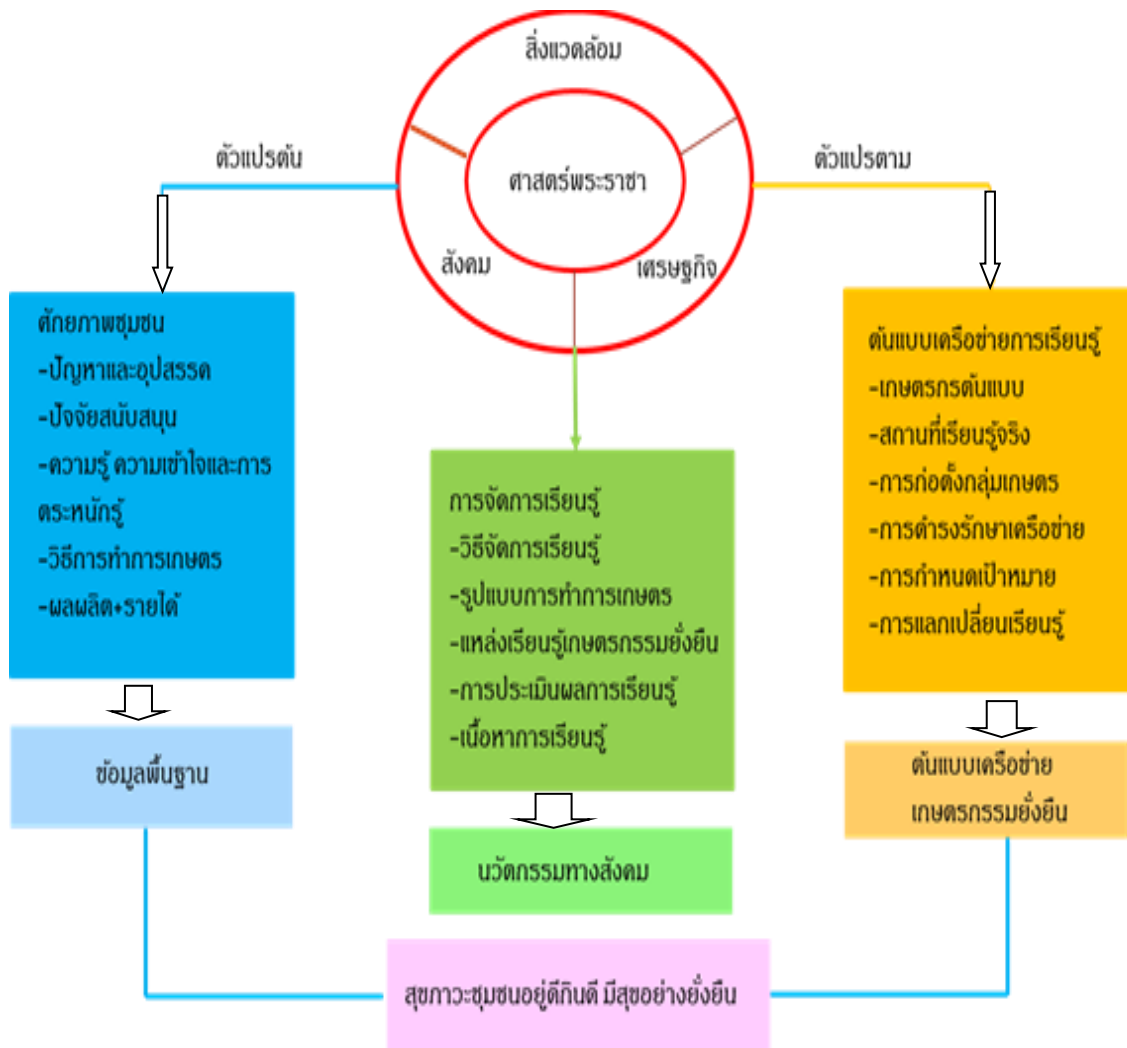
ช่วยเหลือกัน รับฟังความคิดเห็น ซื่อสัตย์ และสามัคคี เมื่อนำทุกตัวชี้วัดมาเปรียบเทียบใน 7 องค์ประกอบ มี 2 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 3 องค์ประกอบ มี 7 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 2 องค์ประกอบ มี 12 ตัวชี้วัด และ ปรากฏอยู่ 1 องค์ประกอบ มี 22 ตัวชี้วัด

วิชา ปิ่นทอง และสุรพล เศรษฐบุตร (2556) ทำวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร รอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี วัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินชีวิต ของเกษตรกรกลุ่มที่ประสบผลสำเร็จและกลุ่มที่ไม่ประสบผลสำเร็จ ในการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดำเนินชีวิตรวมทั้ง วิเคราะห์ถึงปัจจัยเหตุการณ์ไม่เข้าร่วมโครงการของเกษตรกรในพื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และค้นหาวิธีการในการส่งเสริมการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำเสนอเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ คือ เกษตรกรที่อาศัยอยู่ตามหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และเป็นสมาชิกศูนย์ห้วยทรายฯ โดยแบ่งเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ประสบผลสำเร็จ 39 ราย กลุ่มที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จ 127 ราย และกลุ่มที่ไม่รับนำไปใช้ 368 ราย รวมทั้งสิ้น 534 ราย การศึกษาเรื่องกระบวนการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี เป็นการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยแบบผสมผสาน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มีขั้นตอนดังนี้ ศึกษาจากตำรา เอกสาร บทความ ทฤษฎีหลักการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดขอบเขตการวิจัยและสร้างเครื่องมือวิจัย ศึกษาวิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์จากเอกสาร เพื่อกำหนดขอบเขตของเนื้อหาแบบทดสอบ เพื่อให้มีความชัดเจนตามความมุ่งหมาย การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการตอบแบบสอบถามการวิเคราะห์ข้อมูลปริมาณโดยใช้สถิติพรรณนา และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์พรรณนา และวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ และความไม่สำเร็จของเกษตรกรในการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต คือ แหล่งน้ำ ร้อยละ 100 รองลงมาสภาพดิน ร้อยละ 74.4 ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกลุ่มที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จ พบว่า น้ำเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกษตรกรสำเร็จได้และสามารถดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ แต่มีความขัดแย้งกับกลุ่มที่ไม่รับนำไปใช้ โดย พบว่า เงินทุนเป็นปัจจัยหลักคิดเป็น รองลงมา คือสภาพดิน ตลอดจนความรู้ความเข้าใจที่แตกต่างกัน ให้มีผลต่อการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ วิธีการส่งเสริมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ควรมีการขยายผลโดยการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นและเกษตรกรสู่เกษตรกรด้วยกัน ให้เกิดความยั่งยืน ส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรมีความสำเร็จมากขึ้น

สุเทพ พันประสิทธิ์ (2558) ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาการขยายผลทางเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพการดำเนินงานของชุมชน (2) วิเคราะห์เศรษฐกิจการผลิตของชุมชน อันได้แก่ ปัจจัยการผลิตและผลผลิตของระบบการผลิตทางการเกษตร วิสาหกิจชุมชน และทุนชุมชน และ (3) ศึกษาสภาพทางสังคม ความสัมพันธ์ของเกษตรกรกับชุมชน แนวคิดการดำเนินงาน และแนวทางขยายผลเศรษฐกิจพอเพียง วิธีการวิจัย ดังนี้ (1) การสำรวจตัวอย่างฟาร์มเกษตรกรและสมาชิกศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนต้นแบบบ้านคลองหัวช้างอำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี จำนวน 100 ตัวอย่าง (2) วิเคราะห์แนวคิดและการดำเนินการผลิตทางการเกษตรตามหลักการเศรษฐกิจพอเพียง และ (3) การประเมินการขยายผลของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและด้านจิตใจ โดยใช้แบบสอบถามความคิดเห็น และอธิบายผลด้วยสถิติพรรณนา ผลการวิเคราะห์พบว่า (1) ด้านระบบการทำฟาร์มเป็นการเกษตรแบบไร่นาสวนผสมโดยเน้นในรูปแบบผลผลิตข้าว-พืชสวน-ประมง-ปศุสัตว์ และมีสัดส่วนการดำเนินกิจกรรมการเกษตรแตกต่างกันโดยขึ้นกับการใช้พื้นที่ของเกษตรกรแต่ละรายมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับพื้นที่ของตนเอง (2) ความสำเร็จตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง คือ การที่กลุ่มมีความสามัคคี มีผู้นำที่เข้มแข็งส่งผลทำให้เกิดการรวมตัวของเกษตรกรเอง มีการร่วมมือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันด้านอาชีพและชีวิตความเป็นอยู่ อย่างประหยัดและรู้คุณค่า และ (3) การขยายผลมีการขยายผลด้านเศรษฐกิจ ด้านเทคโนโลยี ด้านสังคม ด้านทรัพยากร และด้านจิตใจ ข้อเสนอแนะ (1) สร้างเสริมกิจกรรมการเกษตรของเกษตรกรตัวอย่างให้เป็นการเกษตรแบบไร่นาสวนผสม มีการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนและมีแหล่งท่องเที่ยวการเกษตร (2) เพิ่มพูนปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของการปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือการที่ภาครัฐต้องดำเนินการจัดหาเจ้าหน้าที่มาให้ความรู้กับเกษตรกรในด้านต่าง ๆ มีการนำความรู้และเทคโนโลยีจากภายนอกท้องถิ่นมาปรับใช้อยู่เสมอ เกษตรกรจะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านชีวิตความเป็นอยู่และงานอาชีพมีการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างรู้คุณค่า และทำตามกำลังความสามารถที่มีอยู่ และ (3) จัดกิจกรรมส่งเสริมและฝึกอบรม การปฏิบัติตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่ระดับที่ก้าวหน้ามากขึ้น หรือจัดเวทีให้ความรู้ โดยใช้เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเป็นวิทยากรพร้อมนำชมผลงานอย่างละเอียด

2.4 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องและแนวคิดของนักปฏิบัติ นักการศึกษา นักเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยกำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ภาพประกอบที่ 2 กรอบแนวคิดการวิจัย